

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

І. В. ГАРБАР, А. І. ГАРБАР

**НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ
ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Методичні вказівки

Рекомендовано Методичною радою НУК

ВИДАВНИЦТВО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМ. АДМІРАЛА МАКАРОВА

2023

УДК 001.4:81'373.48(076)

Г20

Автори:

І. В. Гарбар, старший викладач кафедри сучасних мов НУК імені адмірала Макарова;

А. І. Гарбар, старший викладач кафедри сучасних мов НУК імені адмірала Макарова

Рецензент

А. В. Міняйлова, канд. пед. наук, доцент, завідувач кафедри сучасних мов НУК імені адмірала Макарова

Рекомендовано Методичною радою НУК

Гарбар І. В.

Г20

Наукова комунікація як складова фахової діяльності : методичні вказівки / І. В. Гарбар, А. І. Гарбар. – Миколаїв : НУК, 2023. – 84 с.

Методичні вказівки укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» для організації теоретичного та практичного опрацювання змісту модуля «Наукова комунікація як складова фахової діяльності». Основна мета – розширити уявлення здобувачів вищої освіти про українську наукову мову, мовні засоби наукового тексту, розвинути потребу в нормативному використанні засобів наукової мови у різних жанрах наукової комунікації для успішної презентації результатів наукової діяльності.

Призначено для студентів денної форми навчання, які вивчають дисципліну «Українська мова за професійним спрямуванням» за всіма напрямками підготовки, всіма спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

УДК 001.4:81'373.48(076)

© Гарбар І. В., Гарбар А. І., 2023

© Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 2023

ЗМІСТ

Передмова.....	4
<i>Тема 1.</i> Термінологія у професійному мовленні.....	5
<i>Тема 2.</i> Науковий стиль та його засоби у професійному мовленні.....	13
<i>Тема 3.</i> Граматичні особливості професійного мовлення.....	22
Завдання для самостійного опрацювання.....	31
Тести для самоконтролю.....	46
Індивідуальні навчально-дослідні завдання.....	54
Додаток.....	56
Зразки жанрів наукової комунікації.....	56
Добірка анормативів наукового мовлення.....	66
Добірка мовних кліше для написання наукових текстів.....	71
Добірка найуживаніших термінів наукової комунікації.....	76
Список використаної літератури.....	80

ПЕРЕДМОВА

Підготовка висококваліфікованих працівників, які вільно використовують лексико-граматичні, стилістичні засоби у конкретній ситуації, влучно добирають лексику свого фаху та вільно нею володіють, не допускають стильового та стилістичного дисонансу – є завданням закладів вищої освіти. Від сформованості мовного рівня фахівців значною мірою залежать результати подальшої праці.

Методичні вказівки спрямовані на розширення уявлення здобувачів вищої освіти про українську наукову мову, мовні засоби наукового тексту, на оволодіння важливими процесами сучасних наукових досліджень, на нормативне використання засобів наукової мови під час успішної презентації результатів наукової діяльності. Навчально-методичне видання сприятиме усвідомленому засвоєнню здобувачами вищої освіти змісту тем модуля «Наукова комунікація як складова фахової діяльності», формуванню практичних умінь, отриманню досвіду творчої та дослідницької діяльності.

Методичні вказівки мають таку структуру: теоретичні питання, рекомендована література, методичні вказівки до опрацювання теоретичних питань, контрольні запитання, завдання для самостійного опрацювання, тести для самоконтролю, індивідуальні навчально-дослідні завдання. Додатки ілюструють зразки жанрів наукової комунікації, добірку анормативів наукового мовлення, добірку мовних кліше для написання наукових текстів, добірку найуживаніших термінів наукової комунікації.

Методичні вказівки призначені для студентів денної форми навчання, які вивчають дисципліну «Українська мова за професійним спрямуванням».

Тема 1. ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Теоретичні питання

1. Термін та його ознаки. Класифікація термінів.
2. Способи творення термінів.
3. Термінологія як система.
4. Історія становлення української термінології.

Рекомендована література

1. Гарбар А.І., Петрович Л.І., Гарбар І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. Миколаїв : НУК, 2018. С. 104–112.

2. Гарбар І.В., Петрович Л.І., Гарбар А.І. Довідник зі слововживання. Миколаїв : НУК, 2021. С. 26–33.

3. Гарбар І.В., Петрович Л.І., Гарбар А.І. Проблеми української термінології. Гуманітарний вісник НУК : зб. наук. праць. Миколаїв : Ілліон, 2015. Вип. 8. С. 25–28.

4. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. Київ : Каравела, 2006. С. 131–137; 158–164.

5. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Алерта, 2011. С. 510–520.

Унаслідок вивчення теми здобувачі повинні знати:

- групи термінологічної лексики;
- ознаки термінів;
- класифікацію термінів;
- способи творення термінів;
- історію та етапи становлення української термінології.

Унаслідок вивчення теми здобувачі повинні вміти:

- визначати спосіб творення та ступінь спеціалізації термінів;
- розрізняти поняття «термін» і «номенклатурна назва»;
- добирати приклади фахових термінів, різнопланових за структурою та способом творення;
- утворювати терміносполуки з різними видами зв'язку;
- добирати українські відповідники до іншомовних слів.

Методичні вказівки

до опрацювання теоретичних питань

Під час розгляду ***першого питання*** варто пам'ятати, що професійне спілкування неможливе без використання термінів. *Термін* – це одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам.

Усі терміни мають низку ознак, до яких належать:

- специфічність використання (кожний термін належить до спеціальної галузі знань);
- дефініційованість (наявність наукової дефініції);
- точність значення (яка встановлюється дефініцією);
- моносемічність (однозначність) терміна в межах однієї предметної галузі, однієї наукової дисципліни або сфери професійної діяльності;
- системність терміна (зв'язок з іншими термінами даної предметної сфери);
- контекстуальна стійкість (значення терміна є зрозумілим без контексту і мало залежить від контексту);
- стилістична нейтральність (відсутність емоційно-експресивного забарвлення);
- номінативний характер (термін – це зазвичай іменник або словосполучення на основі іменника);

- відтворюваність у мовленні (є важливою для словосполучень).

Науковці виокремлюють *загальнонаукові, міжгалузеві та вузькогалузеві терміни*. *Загальнонаукові терміни* – терміни, які вживаються практично в усіх галузевих термінологіях, наприклад: *структура, функція, синтез, метод, система, зміна, розвиток* тощо. Особливістю *міжгалузевих термінів* є те, що вони можуть одночасно входити до складу термінологічних полів різних наукових галузей, а в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, наприклад: *корінь* – у біології *корінь асимілювальний*, у математиці *корінь добувний*, у мовознавстві *корінь слова*, у суспільних науках *корінь зла*. *Вузькогалузеві терміни* – це терміни, характерні лише для певної галузі, наприклад: *банківська гарантія, цивільне право, метрологія, екологія, чарунка пам'яті*.

За структурними моделями терміни поділяють на: *однокомпонентні*, наприклад: *адвокат, речення, кошторис*; *двокомпонентні* – найчастіше це словосполучення іменник + іменник або прикметник + іменник, наприклад: *мовний стиль, сполучення слів*; *трикомпонентні терміни*, наприклад: *категорія роду іменника, зона вільної торгівлі*; *багатокомпонентні терміни* мають чотири і більше компонентів, наприклад: *обов'язковий компонент придієслівної залежності, продовження терміну чинності угоди*.

Варто пам'ятати! *Терміни* – лексичні норми наукового стилю літературної мови, а *професіоналізми* – неофіційні заміники термінів, що знаходяться за межами норми, уживаються вузьким колом фахівців переважно в усному мовленні, наприклад: *платіжка* (платіжне доручення); *ляп* (помилка у журналістів); *оперативка* (оперативна нарада); *заліковка* (залікова книжка) тощо.

Треба розрізняти поняття *термін* та *номенклатура* (*номенклатурна назва, номен*). *Термін* – це загальне поняття, а *номенклатура* – одиничне. *Номенклатура* – сукупність

назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають як систему назв об'єктів певної науки, так і сукупність назв одиничних об'єктів, наприклад, у економічній сфері – валюта: *гривня, долар, євро, крона, песо*.

Відповідаючи на **друге питання**, варто зауважити, що в термінології представлено всі способи українського словотворення: *традиційні* (властиві сучасній літературній мові) та *власні* (притаманні лише термінології). До традиційних належать:

- суфіксальний спосіб: *страхування, знецінення, підсилювач, платоспроможність, теплобарвність, заломлювач, індексація, девальвація*;

- префіксальний спосіб: *антидемократичний, ретрансляція, дисбаланс, дезінфекція*;

- префіксально-суфіксальний спосіб: *безстроковий, підвісок, безвалютний*;

- осново- та словоскладання: *супермаркет, держава-монополія, лікар-кардіолог*.

Увага! Способи творення, які притаманні лише термінології: *синтаксичний* та *вторинна номінація*. *Синтаксичний* – використання словосполучень для називання наукових понять: *планування виробництва, цивільне право, чарунка пам'яті, спільний множник*. *Вторинна номінація* – використання наявного в мові слова для називання наукового поняття: *гідрометричний равлик, споживчий кошук, вплив капіталу, миша комп'ютерна, вексельний портфель, брівка траншеї, поливне крило*.

Під час розгляду **третього питання** варто зазначити, що поняття *термінологія* вживається в кількох значеннях:

- сукупність термінів, що обслуговують певну галузь знань (педагогічну, юридичну, психологічну тощо);

- вчення про утворення, структуру і функціонування термінів певної галузі знань та про їхні еквіваленти в інших мовах.

Мовознавиця С. Шевчук зауважує, що термінологія – це не хаотична множина слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних назв.

Наука, що вивчає українську термінологію, природу термінів, їх граматичну організацію та закони функціонування називається *термінознавством*. Ця теоретико-прикладна дисципліна виокремилася в 70-х роках ХХ ст. (засновники – австрійський інженер Євген Вюстер та Дмитро Лотте (радянська термінологічна школа). *Основним завданням сучасного термінознавства* є практичний аспект – систематизація, упорядкування та стандартизація наявної наукової термінології шляхом вилучення з неї невиправданих слів-покручів, відродження окремих забутих або несправедливо «репресованих» термінів, створення галузевих словників, україномовних підручників, посібників, довідників тощо.

Галузеві термінології (тобто сукупності термінів конкретних галузей) називають *терміносистемами*, або *термінологічними системами*. Кожна галузь науки має свою термінологічну систему:

- авіаційну: *пілот, літак, планер*;
- космічну: *супутник, космонавт*;
- документознавчу: *формуляр, реквізит*;
- математичну: *множення, кут*;
- фізичну: *молекула, вольт*;
- електротехнічну: *контакт, струм*;
- радіотехнічну: *антена, радіоцентр*;
- літературознавчу: *поема, сюжет*;
- мовознавчу: *фонема, іменник*;
- журналістську: *верстка, шпальта*;
- економічну: *оренда, кредит*;
- медичну: *хірург, скальпель*;

- музичну: *тріо, октава*;
- залізничну: *провідник, купе*;
- спортивну: *футбол, гол*.

Під час розгляду **четвертого питання** варто зауважити, що галузеві терміносистеми не розвивалися природно, так як формування наукової мови в Україні відбувалося за несприятливих умов. У розвитку української наукової мови дослідники виділяють *донауковий* та *власне науковий* періоди.

Етапи формування української термінології

1. IX–перша половина XIX ст. (*донауковий період*) – час стихійного термінотворення. У XVII ст. учений Києво-Могилянської академії Г. Кониський обґрунтував теорію терміна.

2. Друга половина XIX ст.–кінець XIX ст. – відправна точка у розвитку нової української наукової термінології. Фундамент української наукової термінології заклали праці Івана Верхратського, якого вважають основоположником української наукової мови. Упродовж другого етапу становлення української наукової мови було накопичено досвід, що мав велику теоретичну та практичну цінність, зокрема було закладено фундамент більшості національних терміносистем – природничих, технічних, гуманітарних тощо. Зусиллями українських учених Наукового товариства імені Тараса Шевченка було вироблено концептуальні положення термінологічної теорії, запропоновано одностайну термінологію і номенклатуру.

3. Початок XX ст.–до 1933 року – період діяльності Інституту української наукової мови. При Київському науковому товаристві створено термінологічну Комісію. У низці наукових розробок 1928–1930 рр. сформульовано основні засади творення української термінології, серед яких: термінологія повинна бути народною; у разі відсутності готового терміна в народній мові треба створити його з мовних морфем; лише в разі непридатності новоствореного терміна запозичувати наукову назву з мови-джерела; термін має бути зрозумілий;

назва поняття має бути точна й однозначна; термін повинен бути придатний для творення похідних термінів; термін має добре звучати і бути економним.

Вершиною цього етапу вважається 1921–1933 рр., так зване *золоте десятиліття*, яке за масштабами та рівнем наукових досліджень, за кількістю та якістю друкованої словникової продукції було найбільш плідне та перспективне. Опубліковано майже 50 різноманітних словників чи проєктів словників із гуманітарних і природничих галузей знань.

4. З 1933 року починається наступний етап у становленні української літературної мови взагалі та термінології зокрема. Розпочалося переслідування українських мовознавців. Розвиток української мови коригується в потрібному політичному напрямі. За таких умов українська наукова термінологія фактично втратила свою автентичність і перетворилася на копію російської. Термінологічні здобутки минулого звели нанівець, практично вся напрацьована українська термінологія була заборонена. За підрахункам О. Кочерги, «виправлено» 14,5 тисяч термінів, тобто «деукраїнізовано» приблизно 50–80 відсотків оригінальних термінів. До другої половини 50-х років термінологічна діяльність припиняється.

5. 50–60-ті рр. ХХ ст. У 1957 році створено Словникову комісію АН України, основним завданням якої було вироблення принципів укладання термінологічних словників. Видано 40 словників із природничих наук. Однак зберігається тенденція до калькування термінів з російської мови.

6. Сучасний період розвитку української термінології (90-ті роки ХХ ст.–початок ХХІ ст.). Простежується зацікавлення термінознавством. Зокрема, традиційними центрами термінологічної роботи в Україні стали Львів, Київ, Харків. Починаючи з 90-х років ХХ ст., створено понад 600 словників. Затребуваним напрямом термінознавства стає стандартизація термінології, тобто вироблення термінів-еталонів, які відповідали б усім лінгвістичним і логічним вимогам до термінів.

Очевидно, потрібна конструктивна співпраця мовознавців та фахівців з термінології в різних галузях, яка сприятиме зміцненню статусу української мови як державної.

Контрольні запитання

1. Що таке термін? Які ознаки властиві термінам?
2. Які є основні групи термінологічної лексики?
3. Які бувають терміни за ступенем спеціалізації?
4. Що таке номенклатурні назви?
5. Чи тотожні поняття *термін* та *професіоналізм*?
6. Що таке термінологія та терміносистема?
7. Які виокремлюють етапи розвитку української наукової термінології?
8. Кого вважають основоположником української наукової мови?
9. Які основні засади творення української термінології сформульовано у наукових розробках 1928–1930 рр.?

Тема 2. НАУКОВИЙ СТИЛЬ ТА ЙОГО ЗАСОБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Теоретичні питання

1. Науковий текст. Його особливості та загальні вимоги.
2. Особливості використання мовних кліше у наукових текстах.
3. Основні правила оформлення бібліографічного опису джерел, посилань та цитувань у наукових працях.
4. Особливості анотування, реферування та конспектування наукових джерел.
5. Тези та стаття як важливі засоби організації розумової праці.
6. Рецензія та відгук як критичне осмислення наукової праці.

Рекомендована література

1. Гарбар А.І., Петрович Л.І., Гарбар І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. Миколаїв : НУК, 2018. С. 104–112.
2. Гарбар І.В. Культура мовлення : навч. посіб. Миколаїв : НУК, 2023. С. 123–140.
3. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. Київ : Каравела, 2006. С. 131–137; 158–164.
4. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Алерта, 2011. С. 510–520.

Унаслідок вивчення теми здобувачі повинні знати:

- специфічні риси й основні ознаки наукового стилю;
- мовних кліше наукових текстів та особливості їх використання;
- жанри наукового мовлення та особливості їх оформлення;
- основні мовні засоби нормування наукових текстів.

Унаслідок вивчення теми здобувачі повинні вміти:

- аналізувати тексти наукового стилю різних жанрів;
- створювати і редагувати текст наукової праці згідно з вимогами наукового стилю;
- створювати тексти жанрів наукової комунікації, які відповідають професійній підготовці;
- оформлювати результати власних наукових досліджень;
- послуговуватися фаховими навчальними та довідниковими виданнями, різними видами словників.

Методичні вказівки

до опрацювання теоретичних питань

Відповідаючи на ***перше питання***, варто зазначити, що ***науковий текст*** – спосіб репрезентації наукової інформації, результат наукового дослідження. Науковий текст не ґрунтується на образі, не активізує почуттєвий світ читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення. Його призначення не в тому, щоб змусити повірити, а в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину. Варто пам'ятати, що науковий текст відображає проблему, висуває гіпотези, орієнтує на нове знання; складається із суджень, умовиводів, має відповідне оформлення, посилання на цитовані джерела.

Вимоги до наукового тексту

- Чітка структура, поділ на розділи, параграфи, частини, абзаци і речення. Найменшою одиницею наукового тексту

є абзац, обсяг якого (для оптимального сприйняття) повинен містити 5–7 окремих висловлювань. Кожна складова тексту повинна бути викладена цілісно, а не фрагментарно.

- Однозначність понять, зайвих слів, повторів, неточних зворотів, непотрібних слів, значенневих асоціацій тощо.

- Позбавлення авторського «Я», образності; перевага надається безособовим формам викладу.

- Уникнення громіздкості заголовків тексту.

- Лаконічність і чітка будова формулювань пунктів плану. Перший і останній пункти логічно розпочинають і завершують виклад основних питань тексту.

Під час розгляду **другого питання** варто наголосити, що оптимальне, автоматичне сприйняття змісту наукового тексту досягається вживанням у ньому стереотипних одиниць різних рівнів, зокрема *мовних кліше* (мовних формул), що допомагають послідовно, логічно пов'язати між собою окремі елементи наукового тексту – структурують його. У науковому стилі мовні кліше – найкращі помічники для написання якісних текстів. Правильне вживання мовних кліше є важливим чинником формування культури усного та писемного спілкування. Потрібно уникати буквального перекладу мовних кліше, зокрема тих, що структурують науковий текст, наприклад: в більшості випадків – *здебільшого*; вважати необхідним – *вважати за потрібне*; в першу чергу – *передусім, насамперед*; у той час як – *тоді як*; в якійсь мірі – *певною мірою*; в якості прикладу – *як приклад*; іншими словами – *інакше кажучи*; крайнє необхідний – *конче потрібний*; на даний час – *на сьогодні, на цю пору, наразі* тощо (далі див. додаток). Головними чинниками кліше виступають стислість, економія мовленнєвих зусиль, конкретизація та однозначність.

У **третьому питанні** слід зазначити, що під час написання наукових праць дослідники часто використовують *цитати* – дослівні уривки з використаних джерел, за

допомогою яких обґрунтовується, підтверджується або доповнюється думка автора. *Пряме цитування* – текст цитати починається й закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручування думок автора. Допускається пропуск слів, речень, абзаців за умови, якщо це не спотворює авторського тексту; такі пропуски позначаються трьома крапками. Якщо перед вилученим текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається. *Непряме цитування* – виклад думок інших авторів своїми словами – подають без лапок, воно має бути гранично точним.

Кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело. Посилання в тексті наукової праці рекомендують оформляти так: [12, с. 132]. Цифра 12 вказує на позицію цього видання у списку використаної літератури наукової праці. Цитату або думку, на яку посилається автор, можна знайти на 132-й сторінці цього видання. Якщо у науковій праці просто згадується якесь видання (джерело інформації), то посилання на нього не передбачає вказівку конкретних сторінок, наприклад; «... у працях [2–4]...», «... як зазначається у статті [5]». Наявність посилань у науковому тексті свідчить про наукову обізнаність автора, обґрунтованість положень дослідження. Недотримання цієї обов'язкової умови веде до плагіату.

Список використаних джерел починається з нової сторінки після висновків і містить бібліографічний опис наукових та інших публікацій, що були використані в науковій праці. Під час складання списку використаних джерел необхідно дотримуватися *«Загальних правил та основних вимог до укладання бібліографічного опису за ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання»*. Найбільш поширені способи групування матеріалу в списках літератури: *абетковий, хронологічний, за типами документів, за ступенем використання*.

Запам'ятайте!

- Бібліографічний опис здійснюється мовою оригіналу.
- Зони бібліографічного опису розділяє знак «крапка».
- Назва місця видання подається повністю.

Розгляд **четвертого питання** передбачає з'ясування суті понять *анотування*, *реферування* та *конспектування*. **Анотування** – процес створення коротких повідомлень про друкований твір (словник, підручник, статтю, доповідь тощо), які дозволяють робити висновки про доцільність його докладнішого вивчення. Під час написання анотації враховується зміст твору, його призначення, цінність, спрямованість.

Варто пам'ятати!

- Анотація складається з двох частин: бібліографічного опису і власне тексту.
- Текст бібліографічного опису не повинен зливатися з анотацією.
- Текст анотації починається з нового рядка.

За функціональним призначенням анотації бувають *рекомендаційні* (пропаганда, зацікавленість, переконання в доцільності читання документа) та *довідкові* (уточнюють заголовки і повідомляють відомості про автора, зміст, жанр та інші особливості документа, що відсутні в бібліографічному описі).

Реферування – опрацювання та аналіз первинного документа зі збереженням його основного смислового змісту. Розрізняють два види рефератів: *репродуктивний* (відтворює зміст первинного тексту) і *продуктивний* (містить творче або критичне осмислення реферованих джерел). У продуктивних рефератах виділяють реферат-довідь і реферат-огляд. *Реферат-огляд* складається на основі декількох джерел і зіставляє різні точки зору з певного питання. У *рефераті-довіді*, поряд з аналізом інформації першоджерела, подається об'єктивна оцінка проблеми; цей реферат має розгорнутий характер.

Під час складання реферату слід дотримуватися такої структури:

– титульна сторінка (назва міністерства, якому підпорядкований заклад; назва кафедри, на якій виконано роботу; назва дисципліни; тема реферату; назва виду документа (реферат); відомості про автора (студент, номер групи, прізвище, ім'я, по батькові) місто і рік написання);

– план (зазвичай простий номінативний);

– текст, який складається зі вступу, основної частини, висновків;

– список використаної літератури.

Зверніть увагу! Рекомендований обсяг реферату – 10–12 сторінок друкованого тексту (кегель 14, інтервал 1,5).

Універсальною формою запису первинного тексту є **конспектування**, яке допомагає відпрацювати вміння чітко викласти зміст власними словами, швидко його відновити, доповнити, аргументувати. Для конспектування доцільні *опис, розповідь, міркування*. У разі потреби відтворити певне явище, процес або викласти нову інформацію використовують опис. Розповідь застосовують при хронологічному викладі фактів. Доповнення конспекту власними роздумами з питань, які розглядаються, передбачає міркування. *Конспект* – короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо. Мета його – глибоко осмислити інформацію і подати її адекватно, стисло та в зручній для подальшого використання письмовій формі. Способи фіксації відомостей у конспекті можуть бути *мовні* (виділення ключових слів, фраз, повний детальний запис) та *позамовні* (план, схема, таблиця, виділення ключових понять підкресленням або іншим кольором). Конспект може бути: *плановий, тематичний, опорний, текстуальний, довільний, схематичний, зведений*.

Розглядаючи **п'яте питання**, варто зазначити, що **тези** – це положення, висловлене в книжці, доповіді, статті, яке необхідно довести. Вони є одним із найстійкіших жанрів.

Мають нормативну змістово-композиційну структуру, в якій виділяються: преамбула, основне теоретичне положення, завершальна теза (висновок).

Відповідно до мети тези бувають *вторинні* та *оригінальні*. *Вторинні* тези слугують для виділення основної інформації в підручнику, монографії, статті. *Оригінальні* тези створюють як первинний текст, можуть бути стислою формою презентації результатів наукових досліджень під час виступу на науковій конференції. Друкують тези у спеціальних збірниках, матеріалах конференцій тощо. Обсяг тез становить від 2 до 5 сторінок друкованого тексту через 1,5 інтервали.

Наукова стаття – вид наукової публікації, в якій описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, накреслено перспективи наступних напрацювань. У ній висвітлюються пріоритетні напрямки розробок дослідника. *Функції наукової статті*: дослідницька (подають наукові результати), презентаційна (представляє дослідника у науковому товаристві), оцінна (оцінює стан наукових досліджень з певних проблем) та комунікативна (слугує засобом спілкування дослідників). *Змістово-композиційна структура статті*: анотація, постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, мета статті, основний матеріал, висновок. Обсяг наукової статті становить від 6 до 24 сторінок друкованого тексту через 1,5 інтервали.

Під час розгляду **шостого питання** варто зауважити, що **рецензія** та **відгук** є важливими жанрами наукової комунікації. Авторами їх, як правило, є фахівці, науковці тієї ж галузі або спорідненої, до якої належить і рецензована наукова стаття, монографія, підручник і навчальний посібник, кваліфікаційна робота та дисертація. *Вимоги щодо оформлювання рецензій та відгуків* висуваються однакові: лаконізм викладу, точність, однозначність формулювань і оцінювання, відсутність емоційно-забарвлених суб'єктивних суджень автора, коректність.

Рецензія передбачає аналіз та оцінку певного твору (наукової праці), критичний розбір, рекомендацію до захисту чи друку, проведення наукового обговорення й діалогу. Особливість рецензії полягає у вмінні спілкуватися, вести уявний діалог між рецензентом та автором твору, рецензентом і читачем. *Наукова рецензія виконує такі функції*: інформування, тобто ознайомлення з науковим твором (або кількома творами); оцінювання та осмислення у науковому соціумі певного знання.

Під час складання рецензії слід дотримуватися такої *структури*: назва виду документа; заголовок, що містить: назву рецензованої роботи, прізвище та ініціали її автора (авторів), рік публікації, назву видавництва; текст, що містить: актуальність теми, короткий зміст, формулювання основної тези, загальну оцінку, критичні зауваження, висновки; дату; посаду, підпис уповноваженої особи, розшифрування підпису; печатку (за потреби).

На відміну від рецензії, у *відгуку* подають загальну характеристику праці без докладного аналізу, проте він містить практичні поради. Обсяг відгуку невеликий – 1–3 сторінки (3–5 сторінок для кандидатських і докторських дисертацій). *Структура відгуку*: назва виду документа; заголовок, що містить: назву роботи; прізвище, ім'я та по батькові її автора; рік написання; кількість сторінок; текст, що містить: вступ (подається загальна характеристика роботи, її актуальність); стислий виклад змісту роботи; критичні зауваження; висновок з пропозиціями; посада, дата; підпис уповноваженої особи, розшифрування підпису; печатка (за потреби).

Контрольні запитання

1. Яке призначення наукового тексту?
2. Які вимоги висуваються до наукового тексту?
3. Якою має бути кожна складова наукового тексту?
4. Що є найкращим помічником для написання якісних наукових текстів?

5. Які особливості використання мовних кліше у науковому тексті?
6. Які мовні кліше структурують науковий текст?
7. Що таке теза? Чим відрізняються вторинні тези від оригінальних?
8. Які існують вимоги до складання тез?
9. Що таке конспект? Яке його призначення?
10. Які є види конспектів?
11. Що таке посилання на джерело? Про що свідчить наявність посилань у науковому тексті?
12. За допомогою чого у наукових текстах можна підтвердити чи обґрунтувати думку автора?
13. Які існують вимоги до цитування у наукових текстах?
14. Які є способи групування матеріалу в списках літератури?
15. Яких правил слід дотримуватись під час складання бібліографічного опису джерел?
16. Що таке реферат? З яких структурних частин складається реферат?
17. Чим відрізняється реферат-доповідь від реферату-огляду?
18. Що таке анотування наукових текстів?
19. Яка структура анотації?
20. Чим довідкова анотація відрізняється від рекомендаційної?
21. Яка змістово-композиційна структура наукової статті?
22. Які висуваються вимоги до оформлювання рецензій та відгуків?
23. Чим відгук відрізняється від рецензії?

Тема 3. ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ

Теоретичні питання

1. Особливості узгодження підмета з присудком.
2. Складні випадки дієслівного та прийменникового керування.
3. Вживання дієприкметникових форм.
4. Особливості використання віддієслівних іменників.
5. Розщеплення присудка.
6. Пасивні конструкції у наукових текстах.

Рекомендована література

1. Гарбар А.І., Петрович Л.І., Гарбар І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. Миколаїв : НУК, 2018. С. 113–130.
2. Гарбар І.В., Петрович Л.І., Гарбар А.І. Довідник зі слововживання. Миколаїв : НУК, 2021. С. 62–71.
3. Гарбар І.В. Культура мовлення : навч. посіб. Миколаїв : НУК, 2023. С. 85–96
4. Гарбар І.В., Гарбар А.І. Синтаксичні анормативи у фаховому мовленні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022. № 53. том 1. С. 33–36.
5. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. Київ, 2006. С. 211–229.
6. Українська ділова і фахова мова : практичний посібник на щодень / уклад.: М.Д. Гінзбург та ін., за ред. М.Д. Гінзбурга. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Фірма «ІНКІОС», 2007. С. 154–173.
7. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ : Алерта, 2011. С. 601–610.

Унаслідок вивчення теми здобувачі повинні знати:

- складні випадки дієслівного та прийменникового керування;
- особливості використання віддієслівних іменників;
- правила узгодження підмета з присудком;
- особливості використання розщеплених присудків;
- правила вживання дієприкметникових форм.

Унаслідок вивчення теми здобувачі повинні вміти:

- утворювати словосполучення фахового мовлення;
- замінювати розщеплені присудки, що становлять установлені дієслівно-іменникові сполуки, простими присудками;
- знаходити помилки у дієслівних та прийменникових керуваннях;
- узгоджувати підмет з присудком;
- замінювати кальки активних дієприкметників, вживаних у професійному мовленні.

Методичні вказівки

до опрацювання теоретичних питань

Розгляд *першого питання* слід розпочати з того, що у професійному мовленні часто виникають труднощі в узгодженні підмета з присудком. Тому варто запам'ятати низку правил задля уникнення помилок.

- Якщо підмет має у своєму складі числівник, який закінчується на одиницю, присудок ставиться у формі однини: *Двадцять один студент відвідує заняття.*

- Якщо числівник у підметі закінчується на 2, 3, 4, присудок ставиться у множині, наприклад: *Двадцять три студенти взяли участь у міжнародній науково-практичній конференції.*

- Підмети зі словами *більшість, меншість, низка, частина, багато, кілька, чимало* вимагають від присудка однини: *Нині чимало миколаївців шукає роботу.* Множина з'являється лише тоді, коли підмет або присудок – однорідні члени, коли

підмет і присудок відділені другорядними членами речення, підрядними реченнями, коли підмет стоїть перед присудком. Порівняємо: *Більшість студентів першого курсу буде отримувати стипендію. Більшість студентів, які успішно склали іспити, будуть отримувати стипендію.*

• Якщо підмет виражений займенником *хто*, присудок ставиться у формі однини: *Усі, хто не зробив щеплення, повинні написати пояснювальну записку.* Якщо підмет виражений займенником *ніхто, ніщо* та іншими, присудок ставиться в однині: *Ніхто з присутніх на зборах не голосував проти.*

Розгляд **другого питання** передбачає з'ясування суті поняття «керування». *Керування* – синтаксичний зв'язок слів, за якого залежне слово має той відмінок, якого вимагає головне слово.

Складними випадками слововживання, що можуть призвести до помилок, є:

• нерозрізнення керування в українській та російській мовах: однакове за значенням дієслово в різних мовах може вимагати від додатків неоднакових відмінкових форм: *ужити (чого?) заходів – прийнять (что?) меры;*

• біля дієслів, які вимагають неоднакових відмінків, уживається спільний додаток: *Ми маємо прагнути до вдосконалення (чого?) і повного опанування (чим?) методами.*

• близькозначні слова-синоніми можуть вимагати різних відмінків: *властивий (кому?) науковцям – характерний (для кого?) для науковців; запобігати (чому?) хворобі – застерігати (від чого?) від наслідків;*

• слова-пароніми мають не тільки різне значення, а й різне керування: *торкатися (чого?) теми – доторкатися (до чого?) до людини;*

• неправильне використання прийменників. Вони можуть бути зайві, наприклад: *майте про це на увазі – треба майте це на увазі.* І навпаки, конструкції з прийменниками будуть правильними: *скутий словами – правильно скутий на слова;*

• помилки в прийменниковому керуванні дуже часто стосуються вживання прийменників **по, при**. Порівняємо: *по* семейным обстоятельствам – через сімейні обставини; *по* понедельникам – щопонеділка; *при* рассмотрении вопроса – під час розгляду питання; *при* жизни ученого – за життя вченого.

Зверніть увагу!

*Прийменник **при** можна вживати лише тоді, коли він означає:*

• розташування об'єкта поряд з іншим: *їдальня при заводі, спеціалізована вчена рада при університеті, центр при інституті*. Трапляються й помилкові форми *при* в'їзді, *при* вході, *при* виході замість правильних конструкцій *на* в'їзді, *на* вході, *на* виході;

• у присутності *при* (кому, чому?): *при сторонніх, при свідках*;

• у значенні незважаючи на *при* (кому, чому?): *при всій повазі до Вас, попри всі мої зусилля*;

• позначення на наявність чого-небудь у кого-небудь *при* (кому, чому?): *бути при грошах*.

*Прийменник **по** можна вживати лише тоді, коли він означає:*

• мету дії (*ходити по воду, пішли по ліки, відпустка по догляду за дитиною*);

• кількість чогось (*по 20 студентів на онлайн-конференції, тренується по 2 години, по десятку*);

• час (*по обіді, по (після) смерті батька*);

• місце чи напрям, де відбувається дія (*трансляція по телебаченню, наказ по університету*);

• простір (*ходжу по аудиторії, розкидати книжки по столу*);

• сферу діяльності (*по господарству, по службі*);

• стосунки (*товариш по роботі, сестра по батькові*);

- розподільність (*отримали по квитанції, роздали по відділах*);
- предмет, на який спрямована дія (*ударити по воротах*).

Відповідаючи на **третє питання**, варто зазначити, що активні дієприкметники теперішнього часу на *-учий (-ючий), -ачий (-ячий)* не характерні для сучасної української літературної мови і є маловживаними. Вони утворюються не від усіх дієслів і зрідка керують залежними словами. Мовознавці радять уникати таких форм і замінювати їх прикметниками, іменниками, рідше підрядними реченнями. Проаналізуємо типові приклади. У сполуках *діюче законодавство, кодуючий пристрій, існуючі кордони держави* активні дієприкметники замінюємо на прикметники *чинне законодавство, кодувальний пристрій, сучасні кордони держави*.

Зверніть увагу! Варто враховувати варіативність прикметників, яка залежить від контексту: активний дієприкметник *вражаючий* може замінюватися *разючий (факт), нищівний або влучний (гумор), могутній або сильний (ефект)*.

Активні дієприкметники *виступаючий* та *поступаючий* варто замінити іменниками *промовець* та *вступник*, а не підрядними реченнями *який виступає, який вступає*. А у конструкціях *працюючий в університеті* та *працюючий над проектом* – у першій дієприкметник варто замінити іменником *працівник*, а в другій – замінити підрядним реченням *який працює над проектом*. У конструкції *держави, нападаюча на сусідню країну* дієприкметник можна замінити лише підрядним реченням *держави, що напала на сусідню країну*.

Отже, найпродуктивнішим способом заміни активного дієприкметника є прийнятний синонім – частіше прикметник, іноді іменник.

Розглядаючи **четверте питання**, варто зазначити, що у сучасному українському мовознавстві немає єдиної думки щодо використання віддієслівних іменників у фаховому

мовленні і це ускладнює їх практичне використання. Зауважимо, що в українській мові доконану чи недоконану дію можна чітко розрізнити як одним дієсловом, так і віддієслівним іменником. Продемонструємо це на прикладах: доконана дія – *відхилити, відхилення*, недоконана – *відхилювати, відхилювання*; доконана дія – *набути, набуття*, недоконана – *набувати, набування*; доконана дія – *змінити, змінення*, недоконана – *змінювати, змінювання* тощо. Варто пам'ятати, що у точних науках важливим є розрізнення дії за тривалістю та повторюваністю, наприклад: *відхилення магнітної стрілки компаса* (разова дія) – *відхилювання магнітної стрілки компаса* (повторювана дія) – *відхилення магнітної стрілки компаса* (тривала дія); *обігріття приміщення* (разова дія) – *обігрівання приміщення* (повторювана, тривала дія). Українським формам відповідає один російський відповідник – *отклонение, обогревание*. Отже, доконаний вид дієслова змінюється у разову (або короткочасну) дію відповідного віддієслівного іменника, недоконаний – у повторювану, тривалу дію.

Зверніть увагу! В одному реченні не треба нагромаджувати однотипні ланцюжки із віддієслівних іменників, бо вони призводять до громіздкості, немілозвучності, неясності, двозначності. Так, наприклад, конструкцію *здійснення вимірювання температури приміщення* варто змінити на конструкцію *здійснити вимірювання температури приміщення*, або *щоб здійснити вимірювання температури приміщення*; конструкцію *при озвученні результатів змагання* варто змінити на конструкцію *коли озвучували результати змагання*; конструкцію *запровадження використання інтерактивних методів навчання у закладах вищої освіти* варто змінити на конструкцію *запровадити використання інтерактивних методів навчання у закладах вищої освіти* тощо.

Мовознавець С. Караванський називає недосконалим висловлювання, в якому часто вживаються слова з однаковою кінцівкою. Віддієслівні іменники варто замінювати:

– неозначеною формою дієслова (не *вжиття* рішучих заходів, а *вжити* рішучих заходів; не складання іспиту, а *складати* іспит; не називання функції мови, а *назвати* функції мови);

– дієприслівником (не *при* користуванні фразеологізмами, а *користуючись* фразеологізмами; не *при* устаткуванні цеху, а *устатковуючи* цех; не *під час* виконання вимірювання площі приміщення, а *вимірюючи* площу приміщення);

– особовою формою дієслова (не *врахування* рекомендацій інвестора *під час* складання кошторису, а *складаючи* кошторис, *врахували* рекомендації інвестора; не підприємство *здійснює* перевезення вантажів залізничним транспортом, а *підприємство* перевозить вантажі залізничним транспортом);

– безособовою формою дієслова на *-но*, *-то* (не *провели* модернізування основних засобів виробництва, а *модернізовано* основні засоби виробництва; не *відбулося* реєстрування всіх учасників конференції, а *zareєстровано* всіх учасників конференції);

– іншим іменником (не *режим* нагрівання, а *режим* нагріву; не *розривання* сторінки, а *розрив* сторінки; не *поточне* контролювання, а *поточний* контроль).

Під час розгляду **п'ятого питання** слід зазначити, що думки науковців щодо використання «розщеплених присудків» не є одностайними. У професійному мовленні доволі часто замість синонімічного дієслова вживають усталені дієслівно-іменні сполучення («розщеплені присудки»), у яких неозначена форма дієслова поєднується з іменником, наприклад: *оглядати* – *проводити* огляд, *прогнозувати* – *здійснити* прогнозування; *аналізувати* – *виконувати* аналіз, *критикувати* – *піддати* критиці тощо. У таких конструкціях значення передає іменник, а дієслово є зайвим, оскільки повторює значення дії, вираженої віддієслівним іменником. Деякі «розщеплені присудки» є ненормативними через невіддале їх

калькування з російської мови: *піднімати питання* (рос. *поднимать вопрос*) – анорматив, правильна форма – *порушувати питання*.

Однак науковиця З. Мацюк зауважує, що «розщеплені присудки» мають низку переваг над дієсловами, так як краще запам'ятовуються, надають висловлюванню офіційності: *надати рекомендації – рекомендувати, висловити подяку – подякувати*; іменник у «розщепленому присудку» чітко характеризує явище, порівняємо: *переговорити з другом* (розмовний стиль) – *вести переговори* (офіційно-діловий стиль); «розщеплений присудок» може бути поширеним означенням, наприклад: *надати чергову (декретну, академічну) відпустку*; «розщеплений присудок» може відрізнитися значенням від синонімічного дієслова, наприклад: *надати підтримку – підтримати, проводити змагання – змагатися* тощо.

Зверніть увагу! Основними вимогами до вживання «розщеплених присудків» є потреби контексту та їх нормативність. Варто уникати штучних, невдалих «розщеплених присудків», у яких дієслово дублює семантику дії, виражену іменником, найчастіше віддієслівним: *вести боротьбу зі злочинністю* (правильно – *боротися зі злочинністю*), *здійснювати впровадження технології* (*впроваджувати технологію*).

Розглядаючи **шосте питання**, варто зауважити, що саме активні конструкції є важливою ознакою синтаксису сучасної української літературної мови, а пасивні конструкції є штучними та не характерними для української мови. За нормами української мови доречно дієслова на *-ся* вживати у зворотніх конструкціях, у яких підмет водночас є суб'єктом і об'єктом: *приєднатися до конференції в режимі онлайн, сперечатися з приводу результатів дослідження*.

Науковці радять будувати речення, в яких додатком є об'єкт, а дію, спрямовану на додаток, описує присудок. Органічно звучать активні конструкції: *працівник складає звіт*, а не *звіт складається працівником*; *комісія затвердила кошторис*, а не *кошторис затверджується комісією* тощо.

Також замість безособових пасивних конструкцій слід використовувати предикативні форми на *-но*, *-то*: *текст аналізовано в контексті*, а не *текст аналізується в контексті*; *проблему розроблювано в аспекті*, а не *проблема розробляється в аспекті*.

Контрольні запитання

1. Які правила варто пам'ятати для уникнення помилок в узгодженні підмета з присудком?
2. Чи однакове керування мають слова-пароніми?
3. Чи однакове керування мають слова-синоніми?
4. Вживання яких прийменників найчастіше призводить до помилок у прийменниковому керуванні?
5. Коли доречно в україномовних конструкціях вживати прийменник **при**?
6. Коли доречно в україномовних конструкціях вживати прийменник **по**?
7. Чи доречно використовувати у професійному мовленні активні дієприкметники?
8. До чого призводить нагромадження однотипних ланцюжків з віддієслівними іменниками?
9. Чи доречно використовувати «розщеплені присудки» у професійному мовленні?
10. Чому пасивні конструкції не властиві синтаксису сучасної української літературної мови?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Випишіть із термінологічного словника 10–15 фахових термінів та запам'ятайте їх значення. До іншомовних, де це доречно, доберіть українські відповідники.

2. Доберіть по декілька прикладів терміносполук вашого фаху, які б ілюстрували найпоширеніші в термінології структурні моделі: «іменник + іменник», «прикметник + іменник».

Зразок: екологія слова; професійне мовлення.

3. Із пропонованими однокомпонентними термінами складіть терміносполуки з різними видами зв'язку (узгодження, прилягання, керування) та запишіть їх у формі родового відмінка однини.

Аналог, вектор, дециметр, кодекс, кабель, стандарт, постулат, дріб, позов, знак, пресинг, дайджест, спічрайтер, сервіс, консенсус, рахунок, пуризм, кредитор.

Зразок: стандарт – дотримання стандарту (сп. тв. – керування).

4. Доберіть по декілька фахових термінів, які ілюстрували б різні способи творення (вторинна номінація, словотвірний, синтаксичний, запозичення).

5. Згрупуйте подані терміни за способами творення та визначте ступінь спеціалізації. Поясніть правопис виділених слів.

Індексация, таємниця вкладу, терміни іншомовного походження, алгоритмічна мова, алгоритм, інтелектуальний розвиток, **вексельний** портфель, приголосні звуки, **дорожній** знак, позовна заява, національна мова, правовий статус,

фразеологічна система, екологія, лексикологія, концепція, **грунтова** корозія, субмарина, стандарт, **інноваційні** технології.

6. Запишіть текст відповідно до правописних норм. З'ясуйте, якими правописними нормами ви керувалися? Запропонуйте свій варіант назви тексту. Сформулюйте його тему. Назвіть ключові слова. Випишіть з тексту терміни, з'ясуйте їх значення.

Алгоритм – це чітко визначена для конкретного виконавця послідовність дій, яка спрямована на досягнення поставленої мети або вирішення задачі певного типу. Сам термін «алгоритм» з'явився в результаті перекладу на Європейські мови імені арабського математика IX століття Аль-Хорезмі, який описав правила (алгоритми) виконання основних арифметичних операцій у десятковій системі числення.

У своїй практичній діяльності люди постійно мають справу з алгоритмами (послідовностями вказівок, інструкціями, правилами тощо). Для приклада можна назвати приготування кулінарної страви згідно рецепту, пошук слова у словнику, рішення квадратного рівняння.

Алгоритм, в якому дії виконуються одна за одною, не повторюючись, називається лінійним.

Властивості алгоритмів:

1. Скінченість. Виконання кожного алгоритму повинно завершуватись за скінчене число шагів.

2. Результативність. Виконання алгоритму завжди повинно призводити до певного результату (можливо, негативного). Воно не може закінчуватись не визначеною ситуацією або ж не закінчуватись повністю.

3. Формальність. Виконавець відповідно алгоритму повинен одержати результат, не вникаючи в його суть. Ця властивість має особливе значення для автоматизації виконання алгоритмів. Зрозуміло, що комп'ютери не можуть розуміти суть завдань і окремих вказівок алгоритмів.

4. **Визначеність.** Будь-який алгоритм повинен бути описаний так, щоб при його розшифруванні у виконавця не виникло двохзначних вказівок. Тобто різні виконавці згідно алгоритму повинні діяти однаково та досягти одного й того самого результату.

5. **Масовість.** За допомогою складеного алгоритму повинен вирішуватися цілий клас задач.

6. **Зрозумілість.** У алгоритмі повинні бути лише операції, які знайомі виконавцеві. При цьому виконавцем алгоритму може бути: людина, комп'ютер, робот тощо.

Використовують такі способи подання (опису) алгоритмів:

- словесно-формульний (опис здійснюється в словесній формі з використанням математичних або інших формул);
- графічний (за допомогою блок-схем або структурограм (діаграм) Нессі-Шнейдермана);
- з використанням спеціальних алгоритмічних мов (таких як навчальна алгоритмічна мова);
- у вигляді програм, написаних певною мовою програмування.

7. Утворіть словосполучення, поєднавши кількісні числівники *два, три, чотири, двадцять два, тридцять три, сорок чотири* з термінами-іменниками на позначення професій, роду заняття тощо.

Зразок: два декоратори, вісімдесят чотири учасники.

8. До пропорованих слів іншомовного походження доберіть українські відповідники та складіть терміносполуки професійного мовлення.

Легітимний, концентрація, екстрений, домінувати, асиміляція, деструктивний, автентичний, конвенція, менеджмент, паритет, репрезентувати, стагнація, трансформація, фундаментальний, синтез, нівелювати, прерогатива, інновація, унітарний.

9. Ознайомтеся з пропонованим текстом. Укладіть порадник молодим науковцям щодо написання наукових текстів.

У звичайній розмові ми використовуємо багато дієслів: «я виконую», «я написав». У науковій роботі ми намагаємося висловлюватися коротше, стисліше і безособово. Тому замість дієслова «роблю» ми радше використаємо іменник «виконання», а замість «пишу» – «написання». Така заміна дієслів іменниками називається субстантивацією, або номіналізацією. Порівняйте: «Шайба обертається занадто швидко» та «Швидкість обертання шайби перевищує очікувану». Або: «Написав багато віршів» та «Написання віршів займало особливе місце в житті Тараса Григоровича Шевченка». Ще одною типовою особливістю наукового стилю є активне використання стійких дієслівно-іменникових словосполучень, які замінюють активне дієслово, типу «надавати відповіді» замість «відповідати», «ставити запитання» замість «запитувати», «проводити порівняння» замість «порівнювати» (А. Ланге).

10. З пропонованими інфінітивами утворіть мовні кліше для формулювання завдань у наукових працях, використовуючи слова із довідки.

Виявити, відстежити, встановити, дослідити, з'ясувати, запропонувати, класифікувати, навести, обґрунтувати, описати, проаналізувати, розглянути, сформулювати, узагальнити.

Довідка: аспекти, вагомий статистичний матеріал, висновки, відомості, загальну характеристику, закономірності, засади, класифікації, класифікацію, концепцію, логіку, методіку, механізми, можливості, нові методіки дослідження, ознаки, основні закони, особливості, перспективи, погляди науковців на..., позицію щодо, причини, проблеми, процес, рекомендації щодо, рекомендації, систему, структуру, тезу, тенденції, теорію, типології, умови, факти, характер, характеристики, шляхи розв'язання проблеми.

11. Зробіть (письмово) огляд реферату на одну із запропонованих тем або сформулюйте свою тему. Зазначте проблему, актуальність, мету, завдання. Складіть бібліографічний опис використаних джерел відповідно до «Загальних правил та основних вимог до укладання бібліографічного опису за ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання».

Теми:

- Українська термінологія і національні культурні традиції.
- Українська термінологія: походження, становлення, нормалізація.
- Формування і нормалізація української термінологічної лексики.

12. Складіть опорний конспект до однієї з тем програмового матеріалу.

- Етикет ділового листування.
- Українська термінологія у професійному спілкуванні.
- Стили СУЛМ у професійному спілкуванні.

13. Використовуючи абетковий спосіб, складіть бібліографічний опис поданих джерел відповідно до «Загальних правил та основних вимог до укладання бібліографічного опису за ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання».

1. Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. Видано Львові, видавництвом «Фенікс» у 1996 році. Обсяг – 367 с.

2. Навчальний посібник Семенов О. М. Культура наукової української мови. Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка м. Суми. Рік видання – 2008. Загальна кількість сторінок – 252с.

3. Порадник з української мови «Сам собі редактор». Автор Непийвода Н. Ф. Виданий у Києві у 1998 році. Обсяг сторінок – 167.

4. Стаття «Найтипівіші лексичні помилки у фаховому мовленні» автор Гарбар І.В. опублікована у Науковому віснику Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія у 2021 році у № 51, том 1 на сторінках 27–30.

5. Методичні рекомендації «Основні вимоги до оформлення списку літератури за новими стандартами» укладачі М.П. Гребенюк, Г.З. Шевчук. Видано у Луцьку видавництвом «ВППО» у 2019 році. Загальна кількість сторінок – 60.

14. Напишіть довідкову анотацію до одного з фахових видань (словник, підручник, навчальний посібник, методичні вказівки, методичні рекомендації тощо).

15. Ознайомтеся із основною частиною наукової статті Лесі Лужецької «Невербальні засоби спілкування як складник мовленнєвої культури особистості» та напишіть відгук, послуговуючись відповідними мовними конструкціями. Список використаної літератури запишіть відповідно до «Загальних правил та основних вимог до укладання бібліографічного опису за ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання».

Леся Лужецька

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ ЯК СКЛАДНИК МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Як уже зазначалося, для комунікації мовці використовують не лише вербальне (словесне) мовлення, а й різноманітні невербальні засоби, які доповнюють, уточнюють і, зрештою, увиразнюють його (мовлення). Невербальні засоби спілкування – це елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень [2, 59].

Учені встановили, що різноманітні невербальні сигнали в особистісному спілкуванні несуть від 60 до 80 % інформації. Це означає, що більша частина спілкування здійснюється без

участі засобів мовного коду, але з орієнтацією на інші його складові: паралінгвістичні елементи, елементи інших семіотичних систем [6, 90]. На думку дослідників, вираз обличчя, поза, жести (а саме це і є невербальними засобами спілкування) співрозмовника набагато ефективніші для його сприйняття як особистості, ніж словесне мовлення. «Мова тіла» повинна гармоніювати з вербальним мовленням, доповнюючи і підсилюючи його. Дуже важливо, однак, щоб «мова тіла» не була хаотичною, не створювала інформаційного шуму, який заважає повноцінному сприйняттю інформації. Кожен мовець повинен виробити в собі звичку свідомо аналізувати цю «мову», довести її використання до автоматизму. Мова тіла здебільшого не усвідомлюється, тому мовцеві в невербальних реакціях важче прикидатись і фальшивити, ніж у словесному мовленні. За даними американських учених – фахівців у галузі спілкування, приблизно 55 % інформації ми отримуємо від невербальних знаків, які супроводжують мовленнєвий контакт (міміка, жести), 38 % дають нам голос, висота тону, тембр і тільки 7 % – зміст сказаного [5, 63].

Певну роль у процесі спілкування відіграють також відстань між комунікантами (співрозмовниками), поза мовця і навіть погляд. Успіх спілкування значною мірою залежить від дистанції, яку займають співбесідники, а саме від того, наскільки «комфортною» є ця дистанція. «Незручна для співрозмовника дистанція під час розмови може несвідомо сприйматися чи й свідомо трактуватися як вторгнення в особистий «життєвий простір» або ж як відчуженість, небажання йти на зближення тощо» [5, 64].

Поза мовця також є знаком, який має комунікативний сенс. Поза – це мимовільна або вмисна постава тіла. За позою досвідчені мовці вміють угадувати настрій, визначати характер, читати думки співрозмовника. Позу треба тримати під контролем свідомості. Із безлічі поз, які спостерігаються під час спілкування людей, потрібно відібрати для себе декілька

(скажімо, 10–12) таких, які пасують мовцеві, увиразнюють його як особистість. Кожна поза, «приміряна» тим чи тим мовцем до себе, повинна бути добре продуманою і, головне, – гарною. Потрібно пам'ятати, що поза виявляє не тільки душевний стан людини, свідчить про її здоров'я, підкреслює манери тощо, але й виявляє також ставлення та наміри мовця щодо співрозмовника.

Важливе значення для процесу спілкування має погляд, не дарма кажуть, що очі – це ніби «дзеркало душі», і вони часто повідомляють більше, ніж слова. «Знакове, в т. ч. етикетне, функціонування очей регулюється певними нормами, неоднаковими в різних суспільствах. Так, у Малі молодші за жодних обставин не повинні дивитися в очі старшим, студенти – викладачам і т. п. А на островах Фіджі корінні мешканці під час розмови, мабуть, аби не зустрічатися поглядом, відвертаються від співрозмовника, а не, як європейці, повертаються до нього обличчям. Японці під час розмови дивляться не в очі, а на шию партнера. У нас же неввічливо, розмовляючи з людиною, відводити очі вбік, розглядати якийсь предмет чи свої нігті, роздивлятися довкола...» [5, 67].

Спілкуючись із групою людей, виступаючи перед аудиторією, потрібно намагатися підтримувати зоровий контакт із якнайбільшою кількістю присутніх, бо це свідчить про те, що промовець бачить кожного, йому приємне спілкування з кожним. А це, звичайно, подобається людям. Однак не треба під час спілкування надто пильно вдивлятися в очі людей. Якщо ж промовець з певних причин не наважується або ж боїться дивитися комусь із присутніх в очі, він може дивитися «між людей».

В українській мові є чимало характеристик погляду, наприклад: *доброзичливий, холодний, байдужий, кривий, веселий, глибокий, привітний, колючий, скептичний, довірливий* та ін. Обираючи для себе той чи той погляд у конкретній мовленнєвій ситуації, під час розмови з тим чи тим співбесідником, потрібно, однак, пам'ятати, що «власник» привітного,

добррозичливого погляду має значні переваги над тим, у кого погляд, навіть без видимих на те причин, часто холодний, ключий, злий чи байдужий.

Одним із невербальних засобів спілкування є міміка, вираз обличчя. Міміка – це рухи м'язів обличчя, які виражають психічний стан, почуття, настрої людини. Особливо «промовистими» є рухи м'язів навколо очей і рота. За ними досвідчені «людинознавці» можуть сказати про характер людини, її налаштованість на співрозмовника. І рухи м'язів, і їх «застигання» є знаками, що беруть участь (мимовільно чи «керовано») у вираженні почуттів, ставленні до співрозмовника тощо. «В українській мові є чимало слів і виразів, які описують ці знаки: *наморщити лоб; повести бровою; підморгнути; закусити губу; вишкірити зуби; скривитися; насупитися* та ін. Людей насторожує «кам'яний» вираз обличчя, обличчя-«маска». Вони намагаються розгадати, чи незворушність на обличчі співрозмовника справжня чи удавана, відчувають від спілкування з такою людиною психічний дискомфорт, часто загалом уникають контактів із нею» [5, 69].

Іржі Томан підкреслює неоціненну роль усмішки у налагоджуванні контактів із людьми. «... посмішка – це найдійовіша зброя, за допомогою якої найлегше проникнути крізь панцир інших «я». Дружня усмішка усуває настороженість або агресивність, долає всілякі перешкоди у спілкуванні з людьми» [7, 85].

До позамовних засобів увиразнення мовлення, окрім міміки, належать жести. Жест – це рух тіла чи рух, який супроводжує людську мову або замінює її. Саме таке визначення поняття «жест» подає тлумачний словник української мови. Не виникає сумніву в тому, що мовлення людини було б схоже на роботу якогось механізму, якби не підсилювалося, не оживлювалося виразною мімікою і жестами. Розрізняють жести рук, жести голови і жести тулуба. «Жести повинні бути естетичними, вони – елемент загальної культури людини.

І театральні жести повинні сприйматися як органічний елемент спілкування, а не як штучний, фальшивий вияв почуттів» [1, 203]. «За спостереженнями дослідників, українці в жестикуляції займають у Європі середнє становище. Перші місця належать італійцям і фінам. Проте й серед нас трапляються індивіди, котрим інколи дають слушні поради: «Не махай руками, як вітряк крилами», «Не роби вітру руками» та ін. Інколи співрозмовник просто відсувається чи відступає на безпечну відстань, натякаючи цим, що не хотів би стати жертвою надміру запальної жестикуляції партнера. Жести мають відповідати змістові й стилеві мовлення, бути різноманітними та функціонально доцільними, лише тоді вони корисні» [6, 101].

Невербальна комунікація – це комплексний процес, і щоб не виникало непорозумінь під час спілкування, щоб цей процес був приємним, зрозумілим і корисним для всіх його учасників, потрібно вміло узгоджувати несловесні засоби спілкування зі словесними. Під час розмови необхідно постійно контролювати свої жести, погляд, позу, міміку, тон, добираючи невербальні засоби відповідно до мовленнєвої ситуації.

Література

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 226 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К., 2004.
3. Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. – Львів: Фенікс, 1996. – 367 с.
4. Культура української мови. Довідник / за ред. В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 298 с.
5. Радевич-Винницький Я.К. Етикет і культура спілкування. – Львів: СПО-ЛОМ, 2001. – 220 с.
6. Стахів М. Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. – К.: Знання, 2008. – 245 с.
7. Томан Іржі. Мистецтво говорити. – К., 1989. – 293 с.

16. Доберіть із наукового часопису фахову статтю. Визначте в ній основні структурні елементи:

- постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, на які опирається автор;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

Випишіть мовні кліше, властиві кожному зі структурних елементів.

17. Ознайомтеся зі статтею І. Гарбар, А. Гарбар «Синтаксичні анормативи у фаховому мовленні» та складіть вторинні тези (http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v53/part_1/7.pdf).

18. Знайдіть помилки у дієслівних керуваннях та зредагуйте їх.

Поступити в університет, звернутися по адресу, проректор по науково-педагогічній роботі, розмовляти на українській мові, дякувати колегу, навчати грамоті, повідомляти про новину, опанувати програмою, вибачати товариша, властивий для числівника, характерний писемному мовленню, опанувати знаннями, не спинити свободу, потребувати допомогу, ігнорувати на зауваження, наслідувати прикладу, оплатити за проїзд, набувати досвід, не знайшов документ, не дає можливість, очікувати результат, дякувати слухачів, навчатися математиці, заслуговувати уваги, вибачте мене.

19. Замініть кальки активних дієприкметників, живаних у професійному мовленні, послуговуючись словами з довідки.

Багатообіцяючий (день), виконуючий, виступаючий, відстаючий, віруючий, всезнаючий, головнокомандуючий, діючий, домінуючий, допомагаючий (від чого), енергозберігаюча,

завідуючий, знаючий, зростаючі (потреби), інакодумаючий, інспектуючий, координуючий, наступаючий (рік), низькооплачуваний, обслуговуючий, перевіряючий, подорожуючий, починаючий, правлячий, працюючий, проживаючий, слідуючий, стабілізуючий, сторожуючий, управляючий, хвилююча (промова).

Довідка: сторож, головнокомандувач, обслуга, виконавець, початківець, мандрівник, мешканець, інспектор, знавець, завідувач, доповідач (промовець), вірянин, працівник, управитель, інакодумець, перевірник (контролер, перевірчий), повний надій, відсталий, всевидець (всезнайко), чинний, панівний, помічний, енергоощадна, щораз більші, координаційний, прийдешній, малооплатний, панівний, наступний, стабілізаційний (стабілізатор), зворушлива.

20. Замініть розщеплені присудки, що становлять усталені дієслівно-іменникові сполуки, простими присудками.

Вести контроль, виконувати аналіз, виконувати моделювання, висловити подяку, вести перемовини, давати вказівки, давати оцінку, дає можливість, забезпечувати покращення, здійснити прогнозування, здійснювати опитування, здійснювати пошук, зробити аналіз, надати допомогу, надати інформацію, надати підтримку, надати рекомендації, нести відповідальність, організувати використання, підвести ризик, приймати рішення, прийти до згоди, проводити дослідження, ставити запитання, узяти в борг, узяти зобов'язання, установити відповідність, установити послідовність.

21. Утворіть словосполучення фахового мовлення.

- *Навчатися* + родовий відмінок без прийменника;
- *вчити* + знахідний відмінок без прийменника;
- *опанувати* + знахідний відмінок без прийменника;
- *оволодіти* + орудний відмінок без прийменника;
- *перекладати* + орудний відмінок без прийменника;
- *вибачати (на)* + місцевий відмінок;
- *вибачати* + давальний відмінок без прийменника;
- *говорити* + орудний відмінок без прийменника;

- *повідомляти* + знахідний відмінок без прийменника;
- *дякувати* + давальний відмінок без прийменника;
- *сповнений* + родовий відмінок без прийменника;
- *наповнений* + орудний відмінок без прийменника;
- *запобігти* + давальний відмінок без прийменника;
- *застерігати (від)* + родовий відмінок.

22. Знайдіть помилки у прийменникових керуваннях та зредагуйте їх.

Вхід по перепусткам; працювати по сумісництву; перейшло по спадку; кампанія по збору підписів; кошторис по філії банку; від 15 до 23 січня; комісія для складання резолюції; по справам служби; на бажання публіки; згідно наказу директора; називати по імені й по батькові; вислати по пошті; відпустка по хворобі; за нашим проханням; по місцю роботи; працювати по контракту; рекомендації по застосуванню; по всім питанням; при несприятливих умовах; відповідно ухвали; відповідно з законом; чинний по даний час.

23. У поданих реченнях узгодьте підмет з присудком, поясніть свій вибір.

- 121 абітурієнт (вступив / -ли) до ННГІ НУК імені адмірала Макарова.
- Більшість викладачів кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (має / -ють) науковий ступінь і вчене звання.
- Більшість приватних засновників і потенційних інвесторів (чекає / чекають) на більш сприятливий інвестиційний клімат.
- Значна кількість підручників та словників (відповідає / відповідають) сучасним вимогам.
- Індивідуальний графік відвідування навчальних занять (має / -ють) 23 (студент / -и) спеціальності «Фізична культура та спорт».
- За результатами зимової сесії кілька студентів спеціальності «Міжнародна економіка» (буде відраховано / будуть відраховані).

- Декілька викладачів факультету Морського права (пройшло / -ли) стажування у Німеччині.
- Не тільки економічний, а й юридичний бік справи (цікавив / цікавили) промисловців.
- Ряд питань, які обговорювались на засіданні, (було поставлено / були поставлені) на голосування.
- 4 (студента / -и) вибороли призові місця в університетській олімпіаді з української мови.
- Усі студенти, хто (має / -ють) достатню кількість балів, отримують іспит автоматично.
- Усі, хто (прибув / прибули) на конференцію, мають зареєструватися.
- Частина студентів, які навчаються на II курсі, (складає / -ють) екзаменаційну сесію достроково.

24. Доберіть із довідки до пропонованих сполук відповідники. Запам'ятайте нормативні конструкції.

Зразок: вводити в дію – запроваджувати.

В усі сторони; в якості прикладу; до останнього часу; до тих пір, поки; до цих пір (до цього часу); до цієї пори; з метою сприяння; з тих пір; з цього часу; з яких пір; замість цього; знайти порозуміння; зробити неможливим; кожного разу; на даний час; надавати допомогу; піддавати критиці; по обидві сторони; позиція, яку вони займали по відношенню до; приймати рішення; приходити до свідомості; разом з тим; у більшості випадків; у минулому році; у першу чергу; у позаминулому році; у теперішній час; через деякий час; швидше за все; як правило; як тільки.

Довідка: бракувати, вирішувати, відколи, відтепер, відтоді, водночас, впроваджувати, деінде, доки (допоки), донедавна, допомагати, досі, дотепер, зазвичай, згодом, здебільшого, імовірніше, критикувати, навсібіч, наразі, насамперед (передусім), натомість, обабіч, опритомнити (отямитись), позаторік, позиція щодо, порозумітися, сьогодні (нині), торік, унеможливити, щоб сприяти, щойно, щораз, щосили (чимдуж, щодуху), як приклад.

25. Зредагуйте конструкції, що вживаються у наукових текстах.

Автор стверджує думку...; автором досліджено питання...; автором зроблено пояснення...; автором обґрунтовано тезу...; більша половина архівів; важливо зробити аналіз...; використання цього терміну в нашій роботі; всі дослідники сходяться на думці...; в порівнянні з попереднім дослідженням; дослідник всебічно доказує, що...; з наведеного пересвідчуємось; звертає на увагу дослідження; згадані напрямки вивчення; ми рахуємо за необхідне; можна назвати наступні методи дослідження; на мою думку, автор цієї статті дуже влучно зробив характеристику...; на протязі останніх років; науковцями було піднято тематику; науковцем переконливо доведено...; нову концепцію розроблено вченими-лінгвістами...; особлива увагу приділялася...; підводячи підсумки нашого дослідження; прийняти до уваги; при аналізі наукової роботи виявилось, що...; прикладом може служити...; ряд сумнівів та зауважень виникає при глибшому вивченні...; стаття мовознавця Даниленко є дуже актуальна...; список літератури можна найти наприкінці даної роботи; співпадає з назвою; у даній науковій роботі зроблений аналіз...; у дипломній приводяться приклади; у першу чергу зазначимо...; у статті зроблено порівняльний аналіз...; усестороннє дослідження; учбове видання розраховане на студентів вишу; я погоджуюсь з авторкою щодо її думки про...

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. *Яке призначення наукового тексту?*

А. Активізувати почуттєвий світ читача.

Б. Довести, обґрунтувати, аргументувати істину.

В. Логічно висловити думку.

2. *У якій частині наукового тексту подається опис проведеного дослідження й отриманих результатів?*

А. У дослідницькій.

Б. У заключній.

В. У вступній.

3. *Завдяки чому досягається автоматичне сприйняття змісту наукового тексту?*

А. Вживанням слів іншомовного походження.

Б. Вживанням термінів.

В. Вживанням мовних кліше.

4. *Що таке термін?*

А. Слова, що позначають поняття певної галузі науки, техніки.

Б. Одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам.

В. Слова, які позбавлені емоційного значення і вживаються в усіх галузях наукових знань.

5. *Що таке термінологія?*

А. Сукупність термінів тієї чи іншої галузі знань або виробництва.

Б. Розділ мовознавства, що вивчає природу термінів.

В. Сукупність професіоналізмів тієї чи іншої галузі знань або виробництва.

6. Які ознаки характерні для термінів?

А. Розмитість, багатозначність, відсутність дефініції.

Б. Наявність емоційно-експресивного забарвлення, переносного значення.

В. Номінативність, дефінійованість, однозначність, контекстуальна стійкість, відтворюваність у мовленні.

7. Що таке професіоналізми?

А. Емоційно забарвлені слова або словосполучення, притаманні мові людей певної професійної групи.

Б. Слова і словосполучення, що називають знаряддя праці, спеціальні виробничі процеси.

В. Умовні назви словесно-буквеної чи цифрової структури, що використовуються людьми певної професійної групи.

8. Які існують способи творення наукових термінів?

А. Вторинна номінація, синтаксичний, запозичення, словотвірний.

Б. Вузькогалузевий, міжгалузевий, загальнонауковий.

В. Синтаксичний, міжгалузевий, суфіксальний.

9. У котрому варіанті спосіб творення термінів «запозичення»?

А. Спільний множник, десятковий дріб, геометрична фігура, чарунка пам'яті.

Б. Комп'ютерна миша, вексельний портфель, брівка траншеї, поливне крило.

В. Априорі, дефініція, асиміляція, інновація.

10. У котрому варіанті зазначено жанри наукової комунікації?

А. Курсова робота, анотація, рецензія, службовий лист.

Б. Монографія, наукова стаття, рецензія, реферат.

В. Реферат, прес-реліз, магістерська робота, наукова стаття.

11. У котрому варіанті правильно поданий бібліографічний опис джерела?

А. Особливець О. Ю. Базові засади феміністичної лінгвістики як одного із напрямків сучасних гендерних досліджень. *Філологічні науки*. 2008. С. 302–305.

Б. Єгорова Т. Д. Практичний курс української мови. 2-ге вид. випр. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 160 с.

В. О. Пономарів. Культура слова: мовностилістичні поради: Навчальний посібник / К., – 2001. 240 с.

12. У котрому варіанті неправильно поданий бібліографічний опис джерела?

А. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. Київ, 2000. 480 с.

Б. Галустян Ю. М., Новицька В. П. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості. *Український соціум*. 2004. № 1 (3). С. 7–13.

В. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови : Навчальний посібник. К: «Академія», 2007. – 360 с.

13. Чим обов'язково повинна супроводжуватися кожна цитата у науковій праці?

А. Прізвищем автора.

Б. Прізвищем автора та назвою джерела.

В. Посиланням на джерело.

14. Що зазначають у посиланні на джерело?

А. Прізвище та ініціали автора.

Б. Порядковий номер джерела та номер сторінки.

В. Назву джерела та прізвище автора.

15. Які існують способи групування матеріалу в списках літератури?

А. За номером використання, абетковий, за порядком документів, послідовний.

Б. За ступенем використання, абетковий, за типами документів, хронологічний.

В. За ступенем використання, абетковий, за типами документів, послідовний.

16. Який найбільш поширений спосіб публікації наукових результатів?

- А. Тези.
- Б. Стаття.
- В. Автореферат.

17. Які функції виконує наукова стаття?

- А. Комунікативну, дослідницьку, презентаційну, оцінну.
- Б. Сигнальну, регулятивну, дослідницьку, комунікативну.
- В. Дослідницьку, презентаційну, оцінну, регулятивну.

18. Що таке анотація?

А. Стисла характеристика первинного документа (книги, дисертації, наукової статті тощо).

Б. Результат мисленнєвого процесу, в якому поєднуються аналіз, структурування, формулювання та висловлення думок.

В. Документ, який містить висновки уповноваженої особи або установи щодо запропонованих на розгляд наукових праць.

19. Яка структура анотації?

- А. Бібліографічний опис і власне текст.
- Б. Відомості про автора і власне текст.

В. Характеристика анованого твору та прізвище автора (авторів).

20. Яка основна мета рецензії?

- А. Швидко ознайомити читачів з твором.
- Б. Висловити пропозицію.
- В. Рекомендувати твір до друку або захисту.

21. На чому базується опорний конспект?

А. На зіставленні, порівнянні і зведенні інформації до єдиної конструкції.

Б. На опрацюванні інформації з кількох джерел.

В. На кодуванні змісту інформації за допомогою поєднання графічних символів, малюнків, цифр, ключових слів тощо.

22. Які існують способи фіксації відомостей у конспекті?

А. Вербальні та невербальні.

Б. Мовні та позамовні.

В. Позамовні та невербальні.

23. Що таке теза?

А. Сформульоване основне положення абзацу, його мікротема.

Б. Положення, висловлене в книжці, доповіді, статті, яке необхідно довести.

В. Аналіз та оцінка наукової праці.

24. Які функції виконує реферат?

А. Комунікативну, пошукову.

Б. Пошукову, сигнальну.

В. Інформаційну, пошукову.

25. У котрому рядку немає порушень дієслівного керування?

А. Хворіти на коронавірус, постачати товар.

Б. Зраджувати принципи, гуляти по вулицям міста.

В. Говорити на українській, вжити заходи.

26. У котрому рядку правильно утворено словосполучення?

А. Розвиваюча гра, керуючий відділом, ворогуючі сторони.

Б. Чинні правила, колишній директор, запрошуємо всіх оочих.

В. Слідуючі розпорядження, бувший керівник, копіювальна техніка.

27. У якому рядку вжито невластиву українській мові пасивну конструкцію?

А. Указ підписав Президент України.

Б. План складається комісією.

В. Під час обговорення взято до уваги думку кожного.

28. У котрому рядку є помилка в узгодженні аббревіатур і складноскорочених слів з дієсловами?

А. МНС розробило, НБУ встановив, військкомат оголосив.

Б. СБУ гарантувала, держкомзв'язку організував, ЗВО заперечило.

В. ТОВ оголосило, кабмін ліквідував, АЕС працювала.

29. У котрому реченні правильно використано безособові дієслівні форми на **-но, -то**?

А. Наказ підписано директором страхової компанії.

Б. Графік роботи викладачів на січень затверджено директором ННПІ.

В. Угоду укладено з урахуванням нової стратегії підприємства.

30. У котрому рядку правильно вжито прийменникові конструкції?

А. Згідно наказу ректора, вислати по пошті.

Б. Називати на прізвище, через провину працівника.

В. Відпустка по хворобі, по бажанню клієнта.

31. У котрому реченні порушено синтаксичні норми?

А. Рішення ухвалено присутніми одностайно.

Б. Присутні одностайно ухвалили рішення.

В. Рішення ухвалено одностайно.

32. У котрому реченні не порушено синтаксичних норм?

А. Дипломну роботу виконано магістром.

Б. Ніхто з присутніх на зборах не голосували проти.

В. Складаючи кошторис, врахували рекомендації інвестора.

33. У котрому рядку порушено синтаксичні норми?

А. Телефонувати замовникові, опанувати фах.

Б. Мешкаю по вулиці, говорити на англійській мові.

В. Гарний на вигляд, робота за сумісництвом.

34. У котрому рядку немає помилок у вживанні однорідних членів речення?

А. Пропонуємо екскурсії по Риму та Італії.

Б. Продаємо імпортне медичне обладнання, рукавички, маски.

В. У науковій праці використано власномовні та іншомовні терміни.

35. Яке речення не потребує редагування?

А. Для розв'язання поставленої проблеми автору знадобилося висвітити наступне коло запитань.

Б. У статті порушуються екологічні проблеми.

В. Из-за виникшої проблеми автор звертається до слідуючих питань.

36. Яке речення не потребує редагування?

А. На основі викладеного автор робить висновок.

Б. У заключенні автор прийшов до висновку.

В. На заключення автор дійшов висновку.

37. Яке речення потребує редагування?

А. Проведено численні дослідження з цієї теми.

Б. Можна зробити низку висновків.

В. У закінченні слід зазначити перспективи подальших дій.

38. Яка сполука є нормативною?

А. Автор дає оцінку.

Б. Автором робиться оцінювання.

В. Автор робить оцінку.

39. Яке речення не потребує редагування?

А. Типові лексичні помилки фахової мови проаналізовано автором на фактичних мовних прикладах.

Б. В рамках даної проблематики автор зупиняється на таких питаннях.

В. Розглядаючи визначену проблему, автор зупиняється на таких питаннях.

40. Яке речення не властиве науковому стилю?

А. Найхарактернішою стилістичною помилкою у фахових текстах є надуживання віддієслівними іменниками на *-ння*.

Б. Дозвольте долучитися до роботи міжнародної конференції в режимі онлайн.

В. Найбільша клавіша, розміщена внизу, використовується для пробілів (пустого символу).

41. У якому реченні допущено мовностилістичні помилки?

А. Звернено увагу на відроджувані синоніми, що «повертаються» до активного словника мовця.

Б. Виразіть свою оцінку проблеми, що підіймається в науковій роботі.

В. У «Довіднику зі слововживання» репрезентовано паронімічні та синонімічні ряди, плеонастичні та тавтологічні сполуки.

42. У якому реченні не допущено мовностилістичних помилок?

А. Відповідно до цих ознак автором удосконалено визначення поняття висновку експерта.

Б. Відповідно до цих ознак автор удосконалив визначення поняття висновку експерта.

В. Відповідно з цими ознаками автором було удосконалено визначення поняття висновку експерта.

7. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальним навчально-дослідним завданням з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» є реферат на одну із запропонованих тем:

- Взаємозв'язок мови та ментальності.
- Віртуальне спілкування та його особливості.
- Власне українська та іншомовна термінологія в українському словнику.
- Граматичні особливості наукового тексту.
- Еволюція наукового тексту в умовах інформаційної цивілізації.
- Енциклопедичні словники та їх роль у професійній діяльності.
- Інтернет як сучасна форма наукової комунікації.
- Лексика іншомовного походження в стилістичному плані.
- Лексикографічна компетенція як показник мовної культури науковця.
- Науковий етикет.
- Особливості алгоритму навчальних текстів.
- Особливості вживання дієслівних форм у наукових текстах.
- Особливості вживання прийменникових конструкцій у професійному мовленні.
- Особливості перекладу наукових текстів.
- Особливості усного і писемного наукового мовлення.
- Паронімія як стилістичний засіб і як вада тексту.
- Помилки слововживання у наукових текстах.

- Проблеми сучасного термінознавства.
- Психологічні аспекти роботи над науковим текстом.
- Становлення та розвиток наукового стилю сучасної української літературної мови.
  - Стилістичні особливості лексичних засобів у науковому мовленні.
    - Стильові особливості майстерного наукового тексту.
    - Тенденції розвитку основних жанрів сучасної науки.
    - Термінологія в її історичному розвитку.
    - Типи синтаксичних помилок у науковому тексті.
    - Українська термінологія і національні культурні традиції.
      - Українська термінологія: походження, становлення, нормалізація.
        - Формування і нормалізація української термінологічної лексики.
        - Фразеологія наукового стилю української мови.

ДОДАТОК

Зразки жанрів наукової комунікації

Зразок тез

ЯВИЩЕ КАЛЬКУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Мова не може існувати відокремлено, вона перебуває у взаємозв'язку з іншими мовними системами, наслідуює з іншої повністю або частково семантику слова, морфеми з тими чи іншими змінами. Кальки нічим не відрізняються від власномовних утворень, доволі часто природньо додаються до лексичного складу української мови, заповнюють словникові прогалини. На утворення кальок впливали російська, польська, латинська, англійська, французька, німецька та інші мови. У перекладознавстві лінгвістичний термін *калька* набув негативного забарвлення, хоча прижився і закріпився у багатьох мовах. Мовознавець О. Пономарів зауважує про доречність калькування чужих слів як засобу номінації в тому разі, коли в рідній мові для якогось поняття немає назви. Наводить приклад кальки *діловиробник* (рос. делопроизводитель), *хоча в українській є нормативний варіант діловод* [1, с. 110].

Проблеми калькування порушували у своїх працях Л. Булаховський, М. Шанський, Л. Єфремов, О. Пономарів, І. Білодід, Т. Кияк, М. Кочерган та інші. Наразі немає єдності у поглядах на походження калькування, не визначено місце кальок у словниковому складі мови, у системі мовознавчих дисциплін. Одні науковці вважають кальки різновидом запозичень, інші – ототожнюють їх з буквальним перекладом. Автор терміна *калька* Ш. Баллі ще на початку ХХ ст. зауважив, що кальки є не кращими й не гіршими за запозичення [2, с. 71]. У «Словнику лінгвістичних термінів» за редакцією Є.В. Кротевича та Н.С. Родзевича зазначено, що *калька* – це

слово (або окремих вираз), утворене шляхом копіювання того самого способу, яким воно було створене в іншій мові, тобто буквальний переклад морфологічних елементів слова (або виразу) із збереженням його структури й порядку розташування складових частин [3, с. 77]. С. Караванський у «Практичному словнику синонімів української мови» подає синоніми до слова *калька* – здирати, бездарно *перекладати* [4, с. 158]. Однак Л. Єфремов вважає, що ні за способом виникнення, ні в плані вираження, ні щодо об'єкта калькування кальки не можуть бути запозиченими словами. Кальки лише з мотиву появи пов'язані із запозиченнями, тому варто відрізнити кальки від власне запозичень, так як це різні явища, а спільними у них є лише чужомовні попередники. Для творення іншомовних слів доречно фонетично переробити та граматично оформити запозичений матеріал [5, с. 80]. Мовознавці М. Шанський, Д. Лотте, Т. Кияк, М. Кочерган, О. Селіванова та інші поділяють кальки на повні та часткові. Повною називають ту кальку, в якій у мові реципієнта всі елементи слова, що надійшли з мови-продуцента, перекладаються послідовно та дослівно, а в частковій кальці не всі елементи слова перекладаються у мові реципієнта [6, с. 110]. У сучасному мовознавстві віддають перевагу класифікації кальок, запропонованій М. Шанським, на думку якого напівкальки у своїй будові мають як свій власний матеріал, так і частину матеріалу іншомовного слова, який за словотворчою моделлю є відповідником до подібного запозиченого слова [7, с. 202]. На думку О. Гаврилової, калькування є продуктивним способом словотвору в сучасній українській мові, зокрема має вагомe значення у формуванні нових термінів. Починається калькування з аналізу, тобто розщеплення слова на складові елементи, але паралельно з цим зразу ж відбувається і синтез дериваційно-мотивуючих одиниць у новій єдності [8, с. 93].

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що калькування має творчий характер, а творчість сприяє активізації

словотворчих засобів рідної мови, створенню в разі потреби структурно-семантичного відповідника – кальки, яка за своєю зовнішньою формою нічим не відрізняється від власномовного слова.

Література

1. Культура слова: мовностилістичні поради: навчальний посібник / О. Пономарів. Київ, 2001. 240 с.
2. Французская стилистика / Ш. Балли. Москва, 1961. 394 с.
3. Словник лінгвістичних термінів / за ред.: Є.В. Кротевиц, Н.С. Родзевич. Київ : Академія наук Української РСР, 1957. 236 с.
4. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. Київ, 2000. 480 с.
5. Основы теории лексического калькирования / Л.П. Ефремов. Алма-Ата, 1974. 191 с.
6. Основы термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков та ін. Київ, 2000. 218 с.
7. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии / Н.М. Шанский. Москва, 1959. 247 с.
8. Українська мова. Енциклопедія / Н. Ф. Клименко. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с.

НАЙТИПОВІШІ ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ

Неминучим чинником розвитку української мови є іншомовні слова (запозичення), так як становлять приблизно десять відсотків словникового складу. Виходячи з міркувань О. Івацишина, можна стверджувати, що запозичення в українській мові доречно вживати лише тоді, коли їх не можна замінити власномовними словами, коли вони вже увійшли до словникового складу мови, вносять у поняття, яке передають, своєрідний додатковий відтінок [13, с. 115]. П. Селігей стверджує, що сліпе копіювання чужого призводить до втрати здатності саморозвитку. Очевидно, що запозичення водночас збагачують мову, розширюють її словник, але пригнічують її внутрішні можливості, тому збагачення зазвичай перетворюється на збіднення [14, с. 15]. Доволі часто значення іншомовних слів сприймається асоціативно. Як приклад розглянемо іншомовне слово *рекламація*, до якого українським відповідниками є *нарікання*, *заперечення*. Безсумнівно, пов'язати його з *рекламою* аж ніяк не можна.

Правильне вживання іншомовних слів у фаховому мовленні передбачає насамперед знання синонімічних можливостей цих слів. Пропонуємо розглянути типові приклади іншомовних слів та їхні власномовні замінники: *адаптація* – пристосування, *дисципліна* – порядок, *дистанція* – відстань, *еквівалент* – відповідник, *ідентичний* – тотожний, *інформа-*

ція – повідомлення, *істина* – правда, *концентрація* – зосередження, *нотація* – настанова, повчання, *пролонгований* – продовжений, *популізм* – обіцянки, *реставрація* – відновлювання, *спікер* – речник, *фактор* – чинник, *фініш* – кінець тощо.

На думку Л. Архипенко, доречне використання мовцями слів іншомовного походження відповідно до конкретної ситуації мовлення та до їх значення не зашкодить українській мові [15, с. 10]. Також очевидно, що зловживання іншомовними словами ускладнює формулювання думки, змушує мовця докладати додаткових зусиль для його розуміння.

Зразок анотації до наукової статті

Анотація. Статтю присвячено виникненню та становленню галузі знань – гендерній лінгвістиці (лінгвістичній гендерології). Передумовою її появи був феміністичний рух, а згодом і феміністична лінгвістика, метою якої було викрити патріархат та з'ясувати закономірності гендерної асиметрії у мові. Розглянуто особливості феміністичних гендерних досліджень. Гендерні дослідження – це новий напрям гуманітарних знань. Виділено основні етапи та особливості становлення гендерних досліджень. Зауважено, що західні та вітчизняні мовознавці визнали гендерну проблематику у мові пріоритетним напрямом вивчення, оскільки мова є інструментом встановлення рівнозначності особистостей. Вказано, що гендерні дослідження в Україні перебувають у процесі розвитку і покладаються переважно на російськомовне середовище. Подано огляд основних наукових напрямів, що наразі існують у цій галузі. На основі вивчення низки наукових праць проаналізовано неоднозначні погляди вчених-лінгвістів щодо походження поняття *гендер*. Звернено увагу на відмінності у поняттях *стать* та *гендер*. Встановлено, що загалом гендерна лінгвістика вивчає мову та стать, чоловічі та жіночі мовленнєві особливості, комунікативну поведінку під час спілкування у номінативній системі, лексиці, синтаксисі тощо. Акцентовано увагу на дослідженнях, які ґрунтуються на соціальній і культурно маркованій специфіці статі. Зазначено, що вивчення гендерного фактора сформувало зв'язок між мовленням чоловіка та жінки як норму та відхилення від норми. Звернено увагу на нерівномірність мовлення осіб різної статі, на гендерну ідентичність – усвідомлення чоловічою та жіночою статтю своєї значимості та сприйняття її у соціумі. Окреслено шляхи подальшого розвитку гендерної лінгвістики.

Результати дослідження можна використати під час вивчення лінгвістичних та суміжних дисциплін, на спецкурсах, що вивчають проблеми мовної комунікації.

Зразок анотації до навчального посібника

Гарбар І.В., Гарбар А.І. Культура мовлення: навчальний посібник. Миколаїв: НУК, 2023. 228 с.

У навчальному посібнику подано теоретичний матеріал та практичні завдання із дисципліни «Культура ділового мовлення», який має на меті підвищити загальний мовний рівень майбутніх фахівців, сформувати навички культури усного та писемного мовлення, вміння правильно, точно у логічній послідовності висловлювати власні думки, встановлювати та підтримувати належний контакт з аудиторією. Система вправ, тестові та комунікативні завдання спрямовані на набуття та вдосконалення мовленнєво-комунікативних умінь і навичок.

Призначений для студентів ЗВО, викладачів та всіх, хто прагне підвищити рівень культури усного та писемного мовлення.

Зразок рецензії

Рецензія

на методичні вказівки «*Формування мовленнєво-комунікативної компетенції майбутніх фахівців на заняттях з української мови за професійним спрямуванням*», підготовлені старшими викладачами кафедри сучасних мов
Гарбар І. В. та Гарбарем А. І.

Формування мовленнєво-комунікативної компетенції – це мета, завдання і проблема підготовки майбутніх фахівців для будь-якої професійної галузі, яка в умовах модернізації вітчизняної освіти, сучасної науки і виробництва набуває особливої актуальності.

Методичні вказівки «Формування мовленнєво-комунікативної компетенції майбутніх фахівців на заняттях з української мови за професійним спрямуванням» є навчально-методичним виданням, у якому проаналізовано сутність, шляхи та умови формування мовленнєво-комунікативної компетентності майбутніх фахівців з урахуванням сучасних освітніх тенденцій.

Методичні вказівки характеризуються вдалою структурою та змістом і містять: поняття про мовну, мовленнєву та комунікативну компетентність; формування культури усного та писемного мовлення; традиційні і сучасні форми і методи навчання для формування мовленнєво-комунікативної компетентності на заняттях з української мови за професійним спрямуванням; комунікативний практикум, який складається з лінгвістичних вікторин, ділових ігор, пошукового редагування, текстів зв'язного мовлення. Подані вправи та завдання спрямовані на вдосконалення комунікативних умінь і навичок мовців.

Рецензовані методичні вказівки спрямовані поглибити формування мовленнєво-комунікативної компетенції майбутніх фахівців, які передбачають: глибокі професійні знання

і оволодіння понятійно-категоріальним апаратом певної професійної сфери та відповідною системою термінів; досконале володіння нормами СУЛМ; правильне використання мовних засобів; знання етикетних мовних формул і вміння ними послуговуватися; вміння знаходити, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію фахового спрямування; володіння інтерактивним спілкуванням; володіння основами риторичних знань і вмінь; уміння оцінювати комунікативну ситуацію швидко і на високому професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії.

Рецензовані методичні вказівки «Формування мовленнєво-комунікативної компетенції майбутніх фахівців на заняттях з української мови за професійним спрямуванням» укладачів І. В. Гарбар., А. І. Гарбар відповідають програмі дисципліни, заслуговують позитивної оцінки та можуть бути використані для перевірки знань студентів з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

На підставі вищезазначеного вважаю, що методичні вказівки «Формування мовленнєво-комунікативної компетенції майбутніх фахівців на заняттях з української мови за професійним спрямуванням» є необхідним джерелом під час вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», мають актуальне значення, тому можуть бути рекомендовані до друку.

Канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри
сучасних мов НУК

А. В. Міняйлова

Зразок оформлювання титульної сторінки реферату

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

*Кафедра сучасних мов
Українська мова (за професійним спрямуванням)*

**ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ
ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ
У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ**

Реферат
студентки групи 1511
Ярути Тетяни Іллівни

Миколаїв 2023

ДОБІРКА АНОРМАТИВІВ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ

Анорматив (уникаємо)	Норма (вживаємо)
авторами наводяться списки	автори подають списки
багаточисленні дослідження	численні дослідження
бажаючи відповідати	охочі відповідати
базуватися на фактах	ґрунтуватися на фактах
без всяких сумнівів	безсумнівно, поза будь-яким сумнівом
беззаперечні докази	неспростовні докази
бігло ознайомитися	побіжно ознайомитися
біжучий рядок	рухомий рядок
більше (скільки?)	понад (скільки?), більш ніж (скільки?)
більше всього	імовірніше, ймовірніше
більше того	до того ж, крім того, на додаток
більше того	що більше, до того ж
в більшості випадків	здебільшого
в залежності від	залежно від
в значній мірі	значною мірою
в кінцевому рахунку	у підсумку
в найближчий час	невдовзі, найближчим часом
в останні роки	останнім часом
в першу чергу	передусім, насамперед
в подальшому	надалі
в свою чергу	своєю чергою
в силу обставин	через обставини
в теперішній час	сьогодні, нині
в той час як	тоді як
в якійсь мірі	певною мірою
в якості прикладу	як приклад
важлива задача	важливе завдання

важлива складова частина	важлива складова
вважати необхідним	вважати за потрібне
ведуча установа	провідна установа
виділяти головне	виокремлювати головне
виключення з правил	виняток з правил
виключно в освіті	лише в освіті
розв'язання проблеми	вирішення проблеми
висновки наступні	висновки такі
виступає в якості	виступає як
виходячи з вищевикладеного	на підставі вищевикладеного
відгук на наукову роботу	відгук про наукову працю
відмінність у поглядах	розбіжність у поглядах
відмічати головне	зазначати (зауважувати) про головне
відносно чого	щодо чого
відтак	а отже; тому; тож
включаючи вимоги	включно з вимогами
враховуючи те, що	з огляду на те, що
головним чином	переважно; здебільшого
дана робота	ця (зазначена, згадана) праця (робота)
до останнього часу	донедавна
добитися результатів	досягти (домогтися) результатів
доволі часто	досить часто
доказати істину	довести істину
дослідження продовжується	дослідження триває
другими словами	інакше кажучи
з іншого боку підходить до цієї теми	по-іншому розглядає цю тему
з того часу як	відтоді як
з цієї причини	через це
задавати питання	ставити запитання

задаватись метою	ставити за мету
залишається актуальною	не втрачає актуальності
заслуговує на увагу	вартий уваги
згідно концепції	згідно з концепцією
значимий	вагомий, важливий, релевантний, значущий, з точки зору
зробити неможливим	унеможливити
зустрічаються помилки	трапляються помилки
існуючі підходи	наявні (відомі) підходи
керуючись думкою	спираючись на думку
крайне необхідний	конче потрібний
мова відноситься	мова належить
на даний час	на сьогодні, на цю пору, наразі
на зворотній стороні	на звороті
на фоні	на тлі
навчати мові	навчати мови
надавати можливість	уможливлювати, давати змогу
накопичити досвід	набути досвіду, примножити досвід
належним чином	як належить, як слід
не дивлячись на те що	не зважаючи на те що
не звернув увагу	не звернув уваги
невиправдане	безпідставне
ніяким чином	аж ніяк
об'єкт дослідження складають	об'єктом дослідження є
область науки	галузь науки
область наукових інтересів	царина (галузь) наукових зацікавлень
окремі дослідники	деякі дослідники
охарактеризувати	схарактеризувати
переслідувати ціль	мати на меті, поставити собі(мати) за мету
перш за все	насамперед, передусім

перш ніж	перед тим як
першочергове завдання	невідкладне завдання
під кінець виступу	насамкінець (наостанку) виступу
під редакцією	за редакцією
підводити підсумки	підбивати підсумки, підсумовувати
піддати критиці	критикувати
піднімати питання (проблему)	порушувати питання (проблему)
по мірі того як	відповідно до того як
повинні стати	мають стати
попереджати помилки	запобігати помилкам
поширюються в соціумі	поширені в соціумі
праця побачила світ	праця вийшла друком
представляє спробу	є спробу
при аналізі наукової роботи	під час аналізу наукової праці
при вивченні	вивчаючи, у процесі (під час) вивчення
при дослідженні	досліджуючи, у процесі дослідження
при необхідності	за потреби, якщо потрібно, якщо є потреба
при оформленні статті	під час оформлювання статті
привести приклад	навести приклад
приналежність до стилю	належність до стилю
протирічні погляди	суперечливі погляди
прояв	вияв
разом з тим	водночас
розрахований на студентів	призначений для студентів, рекомендований студентам, адресований студентам
ряд наукових робіт	низка наукових праць
саме важливе завдання	найважливіше завдання

свідчить про щось	засвідчує щось, підтверджує щось, констатує щось
скоріше всього	імовірніше
суттєво зростає	значно зростає
той же	той самий
у (в) порівнянні з	порівняно з
у відношенні до	щодо, стосовно
у відповідності до	відповідно до
у даній науковій роботі	у цій науковій праці
у дисертаційному дослідженні	у дисертації
у першу чергу	насамперед
у розділі мова йде	у розділі йдеться
у той час коли	тим часом як
у той час як	тоді як
це говорить про те	це засвідчує те
це обумовлює завдання	це зумовлює завдання
швидше за все	імовірніше
являє собою проблему	це становить проблему
як правило	зазвичай
як уже говорилося	про що вже йшлося

ДОБІРКА МОВНИХ КЛІШЕ ДЛЯ НАПИСАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Мовні кліше до анотації

Акцентовано (зосереджено) увагу на; апробовано підхід; аргументовано думку (твердження); введено в науковий обіг; вдосконалено методику; вивчено вплив; визначено методику (перспективи, шляхи, складові, умови); виконано порівняльний аналіз; використано документи (науковий доробок); вирішено проблему; висвітлено питання (проблеми, досвід); висунуто пропозиції; виявлено чинники (недоліки); відображено стан; враховано думку; встановлено можливість; доведено високу ефективність; досліджено вплив (властивості); досягнуто згоди; з'ясовано причину; за результатами спостережень; запропоновано заходи щодо; зафіксовано у словнику (довіднику); здійснено аналіз; знайдено помилки (похибки); зроблено висновок; на основі узагальнення; на підставі досліджень проаналізовано; наведено приклади; обговорено необхідність (неможливість, принципи роботи); обрано метод; обумовлено умови; оцінено здобутки; представлено увазі; продемонстровано на прикладах; проілюстровано на конкретних прикладах; реалізовано методику; рекомендовано до вивчення; розглянуто особливості (підходи); розкрито зміст (суть, поняття); розроблено методику; систематизовано підходи; створено належні умови; встановлено тенденції; уточнено сутність поняття.

Мовні кліше до структури наукового тексту, теми, проблеми, ідеї

Автор акцентує увагу на таких проблемах (питаннях, фактах); автор зосереджує увагу (*на чому?*); автор обґрунтовує тезу; автор порушує (повідомляє, зауважує (*що?*)); беручи до уваги (*що?*); важливо зазначити (*що?*)); висловлено погляди автора щодо (*чого?*)); далі висвітлено проблеми (*які?*)); є узагальненням (переказом, описом, оглядом, аналізом); наведені

відомості свідчать (*про що?*); окремо розглядає питання (*які?*); особливу увагу приділено (*чому?*); праця (монографія, стаття) поділяється (містить) і має назву; присвячена темі (проблемі, питанням (*чого?*)); у ній йдеться (*про що?*); дається виклад (оцінка) (*чого?*); у ній розглянуто (викладено, узагальнено (*що?*)).

Мовні кліше для мотивації актуальності теми і важливості дослідження

Проблема є актуальною (дискусійною; малорозробленою, недослідженою; цілком на часі; заслуговує на особливу увагу; не була об'єктом спеціального вивчення; не досить розробленою; перебуває у центрі уваги; посідає важливе місце; фрагментарно висвітлювалася в...; цілком не є вирішеною, давно є на часі).

Важливо вивчити (визначити, виявити, встановити, дослідити, експериментально перевірити, з'ясувати, здійснити експеримент, класифікувати, описати (здійснити опис), підсумувати, пояснити, проаналізувати, простежити, розробити, систематизувати, схарактеризувати (дати характеристику), узагальнити, укласти).

Мовні кліше для формулювання сучасного стану розробки питання у науковій літературі

Відповідно до концепції; гіпотезу (передбачення) про... висунув (розробив); дослідженням цієї проблеми займалися...; є думка, що...; загальновідомо, що...; згідно з точкою зору...; на думку (*кого?*)...; нову концепцію (ідею, гіпотезу, теорію тощо) розроблено; прийнято вважати, що...; цих поглядів дотримується (дотримуються)...; як вважає (вважають)...

Мовні кліше для формулювання мети та завдання

Виявити закономірності...; дослідити особливості...; мета статті – проаналізувати (описати, схарактеризувати)...; мета статті полягає в тому, щоб...; метою є встановити (встановлення), визначити (визначення)...; метою роботи є дослідження...; обґрунтувати (теорію, тезу, погляди науковців на...;

концепцію, перспективи, систему, шляхи розв'язання проблеми)...; проаналізувати (методику, закономірності, тенденції, проблеми, роль, можливості, реалії та перспективи)...; розглянути (проблеми, особливості, параметри, ознаки, структуру, зв'язок, сутність, основні принципи, засади, характер, аспекти, механізми)...; статтю присвячено такому питанню, як ...; у статті порівнюється (порівнюються, виявляються, вивчаються, з'ясовуються)...; узагальнити (досвід, висновки, результати попередніх досліджень, результати експерименту, експериментальні дані, статистичні дані, матеріали дослідження).

Мовні кліше для формулювання часової співвіднесеності та порядку подання інформації

В(у) наступному; в(у) подальшому; в(у) той же час; вище; зараз; знову; на завершення; нарешті; насамкінець з'ясуємо...; наступним кроком у дослідженні...; наступними роками; одночасно; останнім часом; останніми роками; передусім значимо...; по-перше (по-друге; по-третє...); поряд із цим; попередньо; раніше; тут же; у(в)продовж; ще раз.

Мовні кліше для зіставлення і протиставлення інформації

Але; аналогічно; в(у) той же час, як; в(у) той час, як; з іншого боку; з одного боку; інакше; між тим, як; навпаки; на противагу; не лише..., але й; однак; по-інакшому; порівняно; проте; разом із тим; саме так; так само; таким же чином; також; тим паче; у протилежність; як і...; як..., так і...

Мовні кліше для формулювання зв'язку між попередньою та наступною інформацією

Вище йшлося про...; вище(нижче) наведено; виявлено...; відповідно до цього...; далі з'ясуємо; з'ясовано...; зазначено...; згідно з цим; знайдено...; на підставі даних, з таблиці (діаграми) виходить, (можна) встановити...; одержано...; підкреслювалося...; показано...; сказано...; у (в)рахувуючи (що); у зв'язку з цим; у зв'язку з викладеним вище...; у зв'язку з цим...;

у такий же спосіб знаходить свій вияв...; як (уже) зазначалося раніше; як було встановлено...; як було сказано (показано, зауважено, зазначено, встановлено, виявлено, з'ясовано)...; як зазначено у таблиці (схемі); як свідчать дані (результати)...; як уже зазначалося / підкреслювалося вище / раніше...

Мовні кліше для формулювання впевненості

Автор переконливо доводить, що...; безумовно, що...; враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що...; впевненість у тому, що...; є очевидним, що...; загальновідомо, що...; можна з упевненістю (певністю) сказати, що...; не можна не зважати на те, що...; доведено, що...; немає сумнівів щодо (чого?)...; переконливою є позиція відомих учених...; результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)...; у цьому зв'язку зрозуміло, що...; ці факти переконують у (чому?)...

Мовні кліше для висловлення критики, незгоди, спростування

Є дискусійним питання...; є підстави дорікати в неточності...; є серйозні заперечення щодо...; навряд чи можна погодитися...; не можна погодитися...; необґрунтовано стверджується...; низка сумнівів та зауважень виникає при...; певний сумнів викликають наведені приклади / статистичні дані / припущення щодо...

Мовні кліше для доповнення або уточнення інформації

А саме; більше того; втім; до речі; крім того; маємо на увазі; при тому; при чому; разом з тим; також; тобто.

Мовні кліше для порівняння або протиставлення

Але...; з одного боку..., з іншого боку...; на противагу (чому?)...; навпаки...; однак...; порівняно з...; проте..., тим більше, що...; так само, як і...; у той же час, як...

Мовні кліше для ілюстрацій теоретичних вкладок

Наведемо приклад...; наприклад...; прикладом може бути / слугувати...; проаналізуємо типові приклади...; проілюструємо викладене вище яскравими прикладами...; розглянемо приклад...; унаочнимо...; як приклад...

Мовні кліше для цитування, наведення прикладів

В ... аспекті висвітлюють проблему вітчизняні вчені...; в аналогічному напрямку активно працюють (дослідники); використовуємо методику, запропоновану дослідником...; вітчизняна ... представлена працями дослідників); дані запозичено зі статті...; детальніше дивіться про це у працях...; до проблеми (якої?) зверталось чимало авторів:...; до цієї проблеми зверталися вчені...; дослідник ... вбачає, що...; дослідник ... зазначає/нагадує, що...; дослідник ... пропонує/стверджує, що...; дослідник так визначає завдання...; за даними...; за повідомленням...; на думку...; на мою/нашу думку...; на переконання (дослідника)...; один із підходів представлено у працях...; пишучи про..., (дослідник) висловив гіпотезу...; проблемі ... приділили увагу...; такий..., як...; у разі...; як пише/стверджує...

Мовні кліше для формулювання висновків, рекомендацій, пропозицій

Відтак можна впевнено стверджувати, що...; дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про...; дослідження дало можливість сформулювати такі висновки:...; здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки:...; можна зробити низку висновків...; нарешті, зробимо висновок про...; описана у статті методика проведення експерименту являє собою...; отже, є всі підстави зробити такий висновок:...; підбиваючи підсумки, сформулюємо...; підсумовуючи все сказане, зауважимо, що...; сформулюємо основні висновки та рекомендації...; таким чином, проведене дослідження (аналіз) підтверджує, що...; у ході експерименту розв'язано поставлені завдання, підтверджено основні положення запропонованої гіпотези, а саме:...; як підсумок зазначимо, що...

ДОБІРКА НАЙУЖИВАНІШИХ ТЕРМІНІВ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Адекватний переклад (його називають *філологічним*) – це вид перекладу, зорієнтований на правильність і точність передачі стилю автора; адекватний переклад точно передає зміст оригіналу, його стиль, і відповідає усім нормам літературної мови.

Актуальність – важливість вивчення даної проблеми для сучасної науки і практики; ступінь актуальності може мати глобальний характер (охоплювати науку, суспільні запити, практику загалом) або локальний характер (охоплювати окрему галузь науки, окремий регіон, суспільні інститути визначеного характеру тощо).

Анотація (від лат. *annotatio* – зауваження) – це невелика за обсягом бібліографічна довідка, в якій стисло схарактеризовано зміст книги (статті), вміщено оцінку анотованого твору.

Бібліографічний опис – процес і результат складання за встановленими правилами переліку відомостей про документ, що дає змогу цілком визначити цей документ і знайти його серед інших документів з метою використання.

Бібліографія – галузь знання про методи і способи складання показників, списків, оглядів друкованих творів.

Буквальний переклад (його називають *дослівним*) – переклад тексту шляхом механічної підстановки на місце іншомовних слів їхніх еквівалентів з мови, на яку здійснюється переклад, зі збереженням чужомовної конструкції. У такому перекладі можуть зберігатися порядок слів та граматичні конструкції, невластиві мові, якою перекладають.

Вузькоспеціальні терміни – це терміни, характерні лише для певної галузі.

Дефініція – коротке визначення змісту якого-небудь поняття.

Дипломна робота – кваліфікаційна науково-дослідницька робота студента, яка готується з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «бакалавр» чи «спеціаліст».

Доповідь – одна із форм оприлюднення результатів наукової роботи.

Завдання наукове – дослідницьке завдання, яке необхідно вирішити за допомогою встановлення невідомої раніше закономірності, властивості або явища.

Загальнонаукові терміни – терміни, які вживають практично в усіх термінологіях.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їхнє використання.

Компіляція – текст, що створений на основі запозичення в інших авторів матеріалів без самостійного їх створення (якщо відсутні посилання на авторів, компіляція стає плагіатом).

Комунікація – процес обміну інформацією, що містить технічний, семантичний і прагматичний аспекти; акт і форма інформаційного обміну.

Конспект (від лат. *conspectum* – огляд) – стислий письмовий виклад змісту лекції, доповіді тощо.

Курсова робота – невелика за обсягом дослідницька робота із значною реферативною частиною.

Магістерська робота – це кваліфікаційна науково-дослідницька робота випускника, яка готується з метою публічного захисту і отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «магістр».

Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовують у кількох споріднених або віддалених галузях.

Мова – це єдина для всіх її носіїв сукупність комунікативних засобів, що використовуються як знаряддя спілкування.

Мовлення – це мова в дії, вираження тими чи іншими мовними засобами конкретних думок і почуттів.

Наукова стаття – вид наукової публікації, де описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, а також накреслено перспективи наступних напрацювань.

Науковий стиль – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сфери науки, техніки та освіти.

Науковий текст – спосіб репрезентації наукової інформації, результат наукового дослідження.

Номенклатура – сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Переклад – процес відтворення (або результат) письмового тексту чи усного вислову засобами іншої мови.

Плагіат – привласнення чужого авторства, видача чужого добутку або винаходу за власний.

Послідовний переклад – це усний переклад повідомлення з однієї мови іншою після його прослуховування. Важливо, щоб переклад здійснювався в паузах після логічно завершених частин, щоб був зрозумілий контекст.

Професіоналізми – неофіційні, експресивно забарвлені слова-синоніми до складних або неусталених термінів, притаманні мові людей певної професійної групи.

Редагування (від лат. *redactus* – приведений у порядок) – це аналіз, перевіряння та виправлення будь-якого тексту.

Реферативний переклад – це письмовий переклад заздалегідь відібраних частин оригіналу, що утворюють зв'язний текст, а також це виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінюванням. Реферативний переклад у 5–10 і більше разів коротший за оригінал.

Синхронний переклад – це переклад, який робить перекладач-професіонал одночасно з отриманням усного повідомлення.

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт).

Тези (від грец. *thesis* – основна думка) – коротко сформульовані основні положення наукової праці (доповіді, лекції, статті), які розкривають суть інформації.

Термін (лат. *terminus* – межа) – слово або словосполучення, що позначає спеціальне поняття певної галузі знання або діяльності.

Термінознавство – наука, що вивчає українську термінологію, природу термінів, їх граматичну організацію та закони функціонування.

Термінологія – галузь лексики, сукупність термінів певної галузі науки, техніки, виробництва, галузі мистецтва, суспільної діяльності, пов’язана з відповідною системою понять.

Терміносистеми – це галузеві термінології (тобто сукупність термінів конкретних галузей).

Цитата – виділений фрагмент чужої розмови або тексту, що використовується для підтвердження власної точки зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарбар І.В. Культура мовлення : навч. посіб. Миколаїв : НУК, 2023. 228 с.
2. Гарбар А.І., Петрович Л.І., Гарбар І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. Миколаїв : НУК, 2018. 196 с.
3. Гарбар І.В., Петрович Л.І., Гарбар А.І. Проблеми української термінології. Гуманітарний вісник НУК : зб. наук. праць. Миколаїв : Ілліон, 2015. Вип. 8. С. 25–28.
4. Гарбар І.В., Гарбар А.І. Синтаксичні аномативи у фаховому мовленні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. 2022. № 53. Том 1. С. 33–36.
5. Гарбар І.В., Петрович Л.І., Гарбар А.І. Довідник зі слововживання. Миколаїв : НУК, 2021. 76 с.
6. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 4-те вид., опрац. і доп. Львів : БаК, 2012. 523 с.
7. Ланге А., Сушко-Безденежних М. Наукове писемне мовлення у вищій школі (практичні поради) : навч. посіб. Суми : СумДУ, 2020. 322 с.
8. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. Київ : Каравела, 2005. 352 с.
9. Наукова комунікація як складник фахової діяльності : практикум / уклад. Л.І. Прокопенко. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 99 с.
10. Синтаксичні особливості професійного мовлення : методичні вказівки з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» для студентів I курсу всіх спеціальностей / упор. Л.М. Кулакевич. Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2011. 35 с.

11. Сурмін Ю.П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. Київ : НАДУ, 2008. 184 с.

12. Тимкова В.А. Українська мова в науці : навч. посіб. Вінниця : ВВ ВНАУ, 2018. 212 с.

13. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Алерта, 2011. 696 с.

ДЛЯ ЗАДАТОК

ДЛЯ ЗАДАТОК

Навчальне видання

ГАРБАР Ірина Валеріанівна
ГАРБАР Андрій Іванович

**НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ
ЯК СКЛADOVA ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Комп'ютерне верстання *В. В. Москаленко*
Коректор *О. Є. Вакула*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 4,9. Тираж 100 прим. Вид. № 3. Зам. № 2505-15.
Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025
E-mail : publishing@nuos.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6402 від 19.09.2018 р.